

F. R. KREUTZWALDI
„PAARI SAMMOKESE“ ALGUPÄRA

AUGUST ANNIST

MIT EINEM REFERAT:
DIE ENTSTEHUNGSGESCHICHTE VON F. R. KREUTZWALDS
„PAAR SAMMOKEST“

TARTU 1936

K. Mattieseni trükik. o.-ü., Tartu 1936.

S A A T E K S .

Käesolevaga on viimaks avanend võimalus ära trükkida artikkel, mis peajoontes esitati juba Akadeemilise Kirjandusühingu esimesel avalikul koosolekul Ülikooli aulas 6. IV 1924.

Peale kaunis pikkade referaatide mainitud ettekandest ajalehtedes on selle tulemusi refereeritud Kreutzwaldi eluloos E. Biograafilises Leksikonis ja mujal, ning vastavat käsikirja on tarvitand mitmed kirjandusloolased. Selle põhjal on tekkind isegi poleemikat Suntsi Mari reaaleeskuju kohta (J. Pert: Fr. R. Kreutzwaldi mõtteid usu ja „Kalevipoja“ üle ning Suntsi Mari küsimus, Eesti Kirjandus 1932, lk. 487—491. A. Anni: Paar märget eeloleva kohta, *ibid.* lk. 491 j.). Ei ole puudund ka iseisvad kirjutised Kreutzwaldi ja Jean Pauli vahekorrast (H. Sakaria: Kreutzwald ja Jean Paul, E. Kirj. 1926, lk. 337—341). Nii on vahepealsete 12 a. jooksul tol korral üllatavana tundund avastus muutund üldtuntud tööga, millest jutustavad kõik hilisemad kirjanduslood ja mille teadmist nõutakse juba keskkoolis. Sellest hoolimata — või pigemini just selle pärast — püsib tarve saada üksikasjaline ülevaade Kreutzwaldi teose suhteist ta eeskujuga, sest alles nii mõistame mitte ainult paremini eraldada seda, mis seal on tõlkepärast, vaid ka paremini hinnata seda, mis seal on Kreutzwaldi oma — või isegi tõlgituna oma aja kohta ainulaadne.

Omaaegset ettekannet on paiguti võidud täiendada hilisemate uurimuste tulemustega ja Riigi Keskarhiivis leiduvate andmetega. Viimaste otsimisel saadud abi eest olgu siin öeldud suur tänu dr. O. Liivile.

Allpool on sagedamini tsiteeritud järgmisi teoseid:

1. Paar sammokest rändamise teed. Üks elopuu küllest nopitud mälestuseleht. Tartus. Trükkitud ja müüa H. Laakmanni jures. 1853. 48 lk. Lühendatud: „P. s.“.

2. Jean Pauls sämtliche Werke. Historisch-kritische Ausgabe. I. Abteilung. II. Band. Herausgegeben v. E. Berend. Weimar 1927. Et Kreutzwaldi poolt tarvitatud väljaannet on raske täpselt kindlaks määrata, on siin võrdlusaluseks võetud see tekstikriitiline väljaanne, ainult nimi „Wuz“ on säilitatud nii Saksas ku meil harjumuslikuks saand kujul, kuigi eelmainitud väljaanne tarvitab „Wutz“. Lühendatud: „Wuz“.

3. F. R. Kreutzwald. Paar sammukest rändamise teed. Kolmas trükk, 1922. Fr. Tuglase eessõna.

4. V. Reiman, Kivid ja killud I. Tartu 1907.

5. Dr. K. A. Hermann. Eesti kirjanduse ajalugu. Tartu 1898.

6. M. K a m p m a n n. Eesti kirjanduse loo peajooned. II jagu. Tartu 1913. Lühend.: EKIPj. II.

1. Sissejuhatus.

„Kreutzwaldi „Paar sammukest rändamise teed“ esitavad Eesti vanema kirjanduse üht kõige ilusamat avaldust. Kesk ümb-ruse hallust ja kuivust puhkeb see kui lillevihk, kerge romantili-sest hingest, raske tõelisest tundest. Ligi viiskümmend aastat vana, elu rõõmud juba seljataga, ees ainult pettumused ja vana dus, nõnda on Kreutzwald Võru vaikuses need liigutavad lehekül-jed paberile pannud. Seda iseäralikum tundmus valdab seda isiku-list raamatukest lugedes, kui meele tuletada, et Kreutzwaldi tähele-panu just neil ajal kõige vastasemate sihtide, rahvusliku eepose ja rahvavalgustuse kirjanduse poole oli pöördud.“ Nii kirjutab a. 1915 Fr. Tuglas, „Paari sammukese“ teise trüki toimetaja, ning, võiks peagu öelda, üldse selle raamatukese teiskordne avas-taja, pärast seda kui „Paari sammukest“ 60 aastat keegi suure-mat polnud tähele pannud. Ja edasi kirjutab Tuglas (võime teda tsiteerida siin üsna omagi seisukoha avaldajana):

„See oli esimene uue aja inimese hääl meie kirjanduses (kui Kr. J. Peterson maha arvata) ja jäi ka kauaks ajaks ainsaks. Kui ainult meele tuletada, mis oli meie kirjandus 70 aastat tagasi, kui kiriklik ja õpetlik oli see sisuliselt ja kui tuim ning kare koore poolest, siis ei või muud kui imestada Kreutzwaldi raamatukese väärtuslikke omadusi. Näeme esimest korda kirjanikku filosoofina vaatlevat ja luuletajana kõnelevat. Meid paneb imestama vähe-nõudlikkus aine valimises, veel enam aga kuju leidmises, kus aja-järgu vaimu mõjul nii kergesti vale tooni oleks võinud langeda. Nii üldinimlik, kui on see teos, on see ometi ka nii erandlikult kohalik, et mujalt võrdlusi ei leia.“ Ning edasi peab Tuglas ometi võimalikuks võrrelda Kreutzwaldi „armsama kahvatut palet kuu hõbedases kumas haledalt padjal, kuhu õitseva õunapuu vari õuest langeb“ — ei kellegi vähema võrdlusobjektiga kui D a n t e „veri-punasesse mässitud tütarlapsega surma käsivarrel“, Beatrice'ga.

Raamatu kui niisuguse kohta käivalt vastab see hinnang hästi tema väärtusele; kuigi vahest viimane võrdlus ka säääl ikkagi

juba on liiga ilus, et olla ka veel midagi muud. Mis minu käesolevale ettekandele põhjust annud, on aga väide, et sellele teosele „mu-
jalt võrdlusi ei leia“, teiste sõnadega, selle esituse aineks on probleem, kas „P. s.“ on täitsa algupärane teos, ja kui mitte, siis kust tuleb otsida tema eeskuju.

Juba kõnesoleval küsimusel endal on oma väike ajalugu. Küll pole teose algupärasuses kaheldud, aga seda enam on otsitud tema tegevustikust fakte autori isiklikust elust. Juba K. A. Hermannini kirjandusloos tutvustatakse raamatut järgmiselt: „A. 1853 ilmus esimene algusjutt Kreutzwaldi sulest; see oli „P. s.“, uues kirjaviisis kirjutatud. Selles jutus kirjutab Kreutzwald, kui ta sissejuhatuseks enesest on jutustanud, ühe väga härda ja haleda kui ka lihtlabase loo noorest neiu-õiest, kes elu hommikul surmale närtsis. Jutt näib nagu Kreutzwaldi enese elust võetud olevat, ja noor neiu, keda kirjutaja kõige ilu ja õrnusega ehib ja kirjeldab, näitab, nagu oleks ta kuulsa kirjamehe enese südamearm“ (lk. 391).

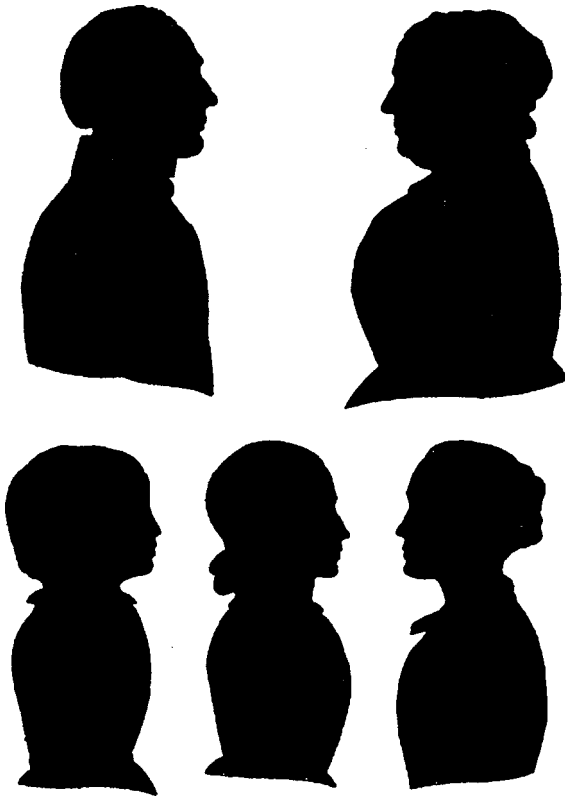
Aukartliku kirjandusloolase on siin ära petnud teose minavormis jutustamine, mida ta ei tihandki võtta muuna kui täie tõena. See oli seda kergem, et Kreutzwald on oma jutustisse tõesti põimind enesekohaseid episoodide ja on ka muidu oma esitusviisis nii veenev ja kõiksuguste aja ja ruumiliste daatumitega opereeriv, jah, isegi otsekohe kinnitav, et „kõik on tõsi“.

Nii pole siis ka palju kriitilisemal V. Reiman'il selles jutustuse isikukohasuses mingit kahtlust ja Kreutzwaldi väiteid sõnasõnalt võttes kirjutab ta kategooriliselt: „Tütarlaps, kellest Kreutzwald siin ja mitmes muus laulus laulab, on tema vanaema poolt kauge sugulane, Suntsi talutütar Mari, kes 15 aastat vana 1821 suri. Temale ja Suntsi perele, kus Kreutzwald noores põlves tihti viibis, seadis tema 1853 kadumata mälestuse raamatukeses: „P. s.““ (Kivid ja killud, lk. 132).

Ka Kampmanni kirjandusloo I tr. ei leia põhjust neid enne teda avaldatud tõendusid revideerima hakata ja väidab ka, et „P. s.“ lauliku noorpõlve armu, Suntsi Mari varasest surmast „teatust annab“ (EKIPj II, lk. 42 j.).

Alles Fr. Tuglas ei alistu sellele Kreutzwaldi jutustusviisi suggestioonile. Samas „P. s.“ II trüki eessõnas, kus ta senistele kirjandusloolastele ette heidab selle Kr-i parima proosatöö unustuseljätmist ja omalt poolt sellele õige hinnangu annab, esitab ta ka kahtlused, kas võis legendaarne 15-aastane surnu veel 30 aastat

hiljemini Kreutzwaldi seevõrra inspireerida, et temast kõnelda tolles teoses ja veel mitmes lauluski. Palju tõenäolisemaks oletab ta, et see Mari siin vastab palju enam Kreutzwaldi 1851. a. 15-aastaselt surnud tütrele, Marie Ottiliele, kelle kaotuse mälestus isa luulegi nii tunderikkalt helisema paneb.

Joon. 1. Kreutzwaldi perekond a. 1851. (J. v. Panck'i varjulõige. Soengu järgi otsustades võiks Marie Ottilie omaks pidada alt keskmist siluetti.)

Kolmanda võimalusena, või kaasvõimalusena, esitab Tuglas aga juba arvamise, et „Paari sammokese“ sünni võis õhutada ka mõni puhtkirjanduslik eeskuju. Omalt poolt võrdleb ta Kr-i teost Karl Körber'i „Mällestuse ramat'ukesega“, ilma küll suuremaid ühtluskohti leidmata, kuid siiski võimalikuks pidades, et see Kr-le „tõuke on annud“ samasugust mälestusraamatut kirjutada.

Igatahes, näeb Tuglas, „vastab „P. s.“ mitmeti ajajärgu sentimentaalist vaimu ning sel on kokkupuutumispunkte tollaegiste

kirjanduslike nähtustega“. Ka V. Ridala't olen kuulnud loenguil arvamist avaldavat, et mõne saksapärase kõnekäänu põhjal võivat siin oletada osalist saksakeelset algupära.

Nii on siin lugu olnud siis nagu tuntud Neptuni leidmisega, mille olemine kindlaks määrati enne tema nägemist. Jah, isegi selle „P. s.“ kirjandusliku eeskuju kohta oleks võind kriitilise uurimisega vist kaunis ligidalt ära määrata. Kui lugeda Kr-i muud, kindlasti algupärasat proosat ja selle stiili võrrelda „P. s.“ alguse ja lõpu stiiliga, siis peab silma torkama, et viimane oma ääretuskuju- ja lillerikkuses peab olema mingit võõrast algupära ning seejuures igatahes mitte kaugel saksa romantikast. Ja nii ongi: „P. s.“ kirjandusliku eeskuju andja on olnud Jean Paul oma novelliga „Lebendes vergnügten Schulmeisterlein Maria Wuz“, s. o. siis umbes „Lõbusa koolmeistriks Maria Wuzi elu“.

Nagu teada, elas Jean Paul, pärisnimelt Johann Paul Friedrich Richter, a. 1763—1825 ja kuulus oma kirjandusliku vaimu poolest õige mitmeti nn. romantilisse voolu, kuigi mitte just täiel määral. Pisut nooremate „päris“romantikutega, nagu Tieck jt., olid tal ühised ta luule universaalne laad (mida muide küllalt on ka klassikuil), ta kalduvus filosoferimisse ning ta pisut valgustusaeglik tendents: oma töödega õpetada, inimeshingi ilusaks kasvatada, eneses oleva ideaali järgi neid ümber kujundada. R. M. Meyer¹⁾ iseloomustab teda selle poolest kui teist Schillerit, kes aga oma kasvatamispüüdeis pole mitte kõrgelt-pateetiline, vaid intiimne ja humoristlik; mitte draamatik ega lüürik, vaid romaanist, mitte aristokraat, vaid demokraat — ja kõige selle juures nii sentimentaalne, et Schiller tema kõrval tundub otse naiiv-ratsionaalne. Eriti seob teda romantikutega aga ta kunstiline subjektivism, endairoonia jms. stiilijooned.

Saksa romaani arengus on J. Paulil õige tähtis koht; rahvalikust eepikast väljudes töötab ta selle ümber kirjanduslikuks, laenates selleks tehnikat paljudelt kirjanduslikelt eeskujudelt, enim aga humoristliku sentimentalismi isalt, inglaseilt Lawrence Stern'ilt. Jean Pauli ongi nimetatud tihti „saksa humoristi“, ja tema stiili mõnedest omadustest on mõjustatud suurem jagu järgnevaid saksa humoriste: Hoffmann, Raabe, Reuter jne.

¹⁾ Geschichte der deutschen Literatur I, 2. Aufl., Berlin 1920, lk. 582 jj.

Saksa klassitsistlikke klassikuid on ta täiendand nende vastastüübina, tuues joonekunsti kõrvale värvikunsti (mida iseäranis ta uueaegsed, impressionistlikud austajad tema suuremaks teeneks loevad). Ta on samuti tundmustest ülevoolav armuke loodu-

Joon. 2. Jean Paul nooremana.

sele nagu oma Liane'dele ja Linda'dele — ja mõlemaist kõneldes tarvitab ta keelt, mis niisama lilleline, nagu ta objektidki, need lillelised hinged. Ja säääl seisabki ta päänõrkus moodsa inimese maitse seisukohalt: ta on liiga vaimustatud oma naistest, samuti nagu omal ajal naised temast; ta võtab oma kujusid liiga südamlilikult ja väljendab seda liiga pääletikkuvalt, liiga magusalt. Säälsamas aga langeb ta jutustuses äkki teise äärmusse, külvates endale vastumeelse üle sarkasmide rahega ja üldse puistates jõhk-rusi ning veidrusi oma lilleluste vahele. Selles on ta täisverd ro-

mantik, püüdes tahtlikult oma jutustuse stiili igasuguste lüüriliste ditürambide, subjektiivsete kõrvalekaldumiste ja bisar-suste abil igapäevsuse eest hoida ja lugejat ebaharilikuga üllatada.

Joon. 3. Jean Paul vanemana.

Eepilises iseloomujoonistuses tarvitab ta n.-ö. „anekdootilist karakteristikat“, esitab oma kujule suure hulga igasuguseid kõrvaljooni, jutustades tegelasest igasuguseid juhtumusi, mis küll selle iseloomu palju ei süvenda, aga igatahes toonitavad. Ainult siingi satub ta tihti pahesse, et karakterijoonistus nende üksik- asjade ülikülluse all muutub murtuks, katkendlikuks, ebaselgeks.

Kuid osalt on ka siin see ebaselgus otse tahtlik, nagu üldse romantikuil.

Ka oma stiili välisemas pooles, oma keele tarvituses avaldub see üldine tunde- ja värvirikkus ning uueotsimise vaim, mis läheb vahel otse ekstravagantsuseni. Nii on Jean Paul, võiks öelda, otse geniaalne keeleteadlane, uute sõnade, sõnauhendite, lause konstruktsioonide ja metafooride leiutaja; need on tema stiili paljuga rikastand, kuid teevad oma haruldusega temast arusaamise lugejale tihti mitte kergeks. Stiil, mis vahel otse deklameerimiseks määratuna on rütmiline ja selge, muutub säälsamas mingisuguse romantilise pähepiste tõttu otse võimatult raskeks ning uduseks: täis igasuguste võõrsõnade, tsitaatide ja muude erudiitsustega toretsemisi, täis lõpmata uuduste, võrdluste, vihjete, mänglemiste, metafooride, idiotismide läbipääsematut rägastikku pooltosinains kõrvallauseis! Ses stiilis on metafooriline poetiseerimisprintsip läbi viidud otse barokliku vägivaldsusega, ja see on, mis ühenduses lõpmata filosofoeringutega ja eepilise joone udusega teeb Jean Pauli meieaegsele inimesele peagu talumatuks, vaatamata sellele ilule ja värvirikkusele, mida ta vahel pakub. Jean Paul, on öeldud, oleks kindlasti suur kirjanik, kui teda ainult lugeda jõuaks. Kuid tema lugemine — see on hobusetöö¹⁾.

2. Tekstivõrdlus.

Jean Pauli novell „Leben des vergnügten Schulmeisterlein Maria Wuz in Auenthal. Eine Art Idylle“ on üks tema varasemaist töist, kirjutatud a. 1791²⁾; pärast liitis ta selle oma hilisema romaani „Die unsichtbare Loge“ lõppu ja kirjutab neile ühise lõppsõna. Selle „Wuz'i“ ja „Paari sammokese“ võrdlusele asu- megi nüüd.

Nii kahju kui meil ka oleks kaotada „Paari sammokese“ ilusate lüüriliste alguslausete algupärasust, peame ometi konstateerima: need laused on peagu sõnasõnalised tõlked siit. Järgnegu üksikasjaline kõrvutisead mõlemate tekstide vahel.

„Kuis oli sinul elo ja sure- „Wie war dein Leben und
mine nii pehme ja mere vaik, Sterben so sanft und meerstille,

¹⁾ Eeltsiteeritud Meyeri teos lk. 594. J. P-i stiili võimatusi ja maitsetusi on paljastand ka E. Engel, Geschichte der deutschen Literatur d. XIX. Jahrhunderts und der Gegenwart, Wien u. Leipzig 1908, lk. 18—23. Vrd. ka M. Koffka, J. Pauls Bildersprache im Hesperus, Wittenberg 1910.

²⁾ Vt. eeltsit. J. Pauls sämtliche Werke, I. Abt., II. Bd., lk. XLVIII.

mino unustamata lapsoke! Vaik lahe kevadine taevast ei ripunud pilves, vaid öitseva lille puhkes sino kitsalt piiratud elo ümber; ja sino aastakesed olid kui kullerkupu kõikumised tuule õhus ja sino suremine ühe õispuu mahavariseva õilmete sarnane, mis kui valged lume-kibemed öitseva õdede rüppe langevad — ja juba väljaspool hauasängi magasid sa pehmeste.“ (Lk. 1.)

du vergnügtes Schulmeisterlein Wuz! Der stille laue Himmel eines Nachsommers ging nicht mit Gewölk, sondern mit Duft um dein Leben herum: deine Epochen waren die Schwankungen und dein Sterben war das Umlegen einer Lilie, deren Blätter auf stehende Blumen flattern — und schon ausser dem Grabe schliefst du sanft!“

(Lk. 408.)

Nagu siit näha, vastab eestikeelne tekst saksa omale peagu täpselt, isegi sama rütm on lauseis, kuigi eesti keelele vastavalt pisut raskem, nagu piibellikum. Arusaadavalt polnud Kreutzwaldil tarvitada nii arenend sõnavara kui J. Paulil, vist aga ka, et ta üldse sellest selgem tahtis olla, onta tihti ühe sõna asemel tarvitanud tõlkes mitut, laiendand vahel kogu pilti. Nii tekib abstraktse ja raske „Deine Epochen waren die Schwankungen einer Lilie“ asemel plastiline „Sino aastakesed olid kui kullerkupu kõikumised tuule õhus“. Või taas: „Dein Sterben war das Umlegen einer Lilie, deren Blätter auf stehende Blumen flattern“, raske „Umlegen“ ja eestlastele tundmata „Lilie“ asemel lihtsustatud, aga ühtlasi iseseisvalt ja loovalt laiendatud „ühe õispuu mahavariseva õilmete sarnane, mis kui valged lumekibemed öitseva õdede rüppe langevad“.

Aga on ka sisulisi muutusi: „hilissuve vaikse sooja taeva“ asemel, mis koolmeistrikest Maria Wuz'i piirab, ripub „P. sammukese“ unustamata lapsukese „kitsalt piiratud elo ümber“ vaik, lahe, kevadine taevast. Siin juba esineb mõlema teose põhierivus: Kr. kohastab oma mälestussõnad noorele tütarlapsel Mariale, J. Pauli leinatav on — oma nimele, koolmeistrikest Maria Wuz, vaatamata — vana mehike, kes oma pika ea lõpul on puhkama läind. Siit olenevad kõik järgmised erivused, mis paljudele sarnasustele ja samasustele vaatamata lõpuks siiski Kreutzwaldi töö algupärasuse päästavad. Kuid jälgime mõlemaid tekste edasi.

„Aga nüüd, mino sõbrad, enne kui pikemalt jutustan, tõstke järäd ahjo ligemale tulejala üm-

„Jetzt aber, meine Freunde, müssen vor allen Dingen die Stühle um den Ofen, der Schenk-

ber, naisterahvas võtavad vokid ette ja sukavardad näpule; Tio tõstab söögilaua kaljakiboga mino ette, kust igamees keelekastet leiab, ja siis tahan teile rahosängi läinud lapsokese kena elokäiki vesta.“

(Ibid.)

tisch mit dem Trinkwasser an unsre Knie gerückt und die Vorhänge zugezogen und die Schlafmützen aufgesetzt werden, und an die grand monde über der Gasse drüben und ans palais royal muss keiner von uns denken, bloss weil ich die ruhige Geschichte des vergnügten Schulmeisterlein erzähle —“

Näeme, üldine ekspositsioon on sama, aga Kreutzwald on kõik eesti talu oludele kohastand, „naisterahva“ pannud sukka kuduma, ära jätnud saksa unemütsid ning J. Pauli peenutsevad palais royal'id ja grand monde'id. Üldmulje sünnib nii eestiliselt ehtsam ja lihtsam.

Edasi on tahetud olla täpsem — kuid ebaõnnestudes.

„Sina, armas Mart! kellele Looja õrnamad hingamisetarb- lased põue valmistanud, mis neid ainokesi tulevastukestavaid elorõemusi, igapäivitsist majalikuist olemisest väljaauratud, oma kärjetesse oskab tõmmata, et hinge õhust sulanud mesi südant soendab; sina poeoke! istu minu põlvede ette pakukese otsa, ja toeta pead, kui silmi vesi laugusi raskendab, mino naale! — Meie oskame rääkimata teine teise mõted; sina ei või mind jutu jälgilt kõrvale eksitada, mis voki taga tukumine iga kord teeb!“

„— und du, mein lieber Christian, der du eine einatmende Brust für die einzigen feuerbeständigen Freuden des Lebens, für die häuslichen, hast, setze dich auf den Arm des Grossvaterstuhls, aus dem ich heraus erzähle, und lehne dich zuweilen ein wenig an mich!“

Du machst mich gar nicht irre.“
(Ibid.)

Näeme, saksa romantiku kujurikast ning keerulist lauset pole Kr-l just mitte kerge olnud eesti keele üle tuua. „õrnamad hingamisetarb- lased, mis oma kärjetesse oskavad tõmmata igapäivitsist majalikuist olemisest väljaauratud elorõemusi“ — mis see peab tähendama, seda mõistame selgemini alles siis, kui oleme alg-

teksti: „einatmende Brust für die häuslichen Freuden des Lebens“ lugenud. Aga ei saa salata, et ka selles õigegi vägivaldses saksa keelest ümberkiskumises on Kr. siiski teatavat stiili osand alal hoida. Iseseisvast ümbertegemisest tunnistab taas lisandis „hinge õhust suland meest, mis südant peab soojendama“ (küll mitte just kohane, pigemini otse liialdades kaks metafoori sobimatult kokku visatud, osutab aga siiski Kreutzwaldigi kalduvust metafooridega ülekujutatud stiili poole). Palju ilusam ning J. P-i pilti palju kodusemaks, tunderikkamaks ja ühtlasi ka eestilisemaks tegev on teine lisandis: pojukesest Mardist, kes istub jutustaja põlvede ette pakukese otsa ja tema najale oma pea toetab, „kui silmavesi laugusi raskendab“. Teatavasti vastav Christian algtekstis tähendab Jean Pauli noorussõpra Christian Otto't, kellest J. P. kõneleb mujalgi, romantikute viisi järgi nii oma kui ka oma ümbruse elu ja isikuid tihti ilma ümber töötamata oma teostesse tuues.

Järgneb jutustus mõlema sugukonna ajaloost, kusjuures eestikeelne tekst küll enam pole tõlge, aga oma jutustuskäigus siiski oma eeskujuga enam-vähem ühenduses.

„Juba kaua enne Rootsi aega, mõningad arvavad enne „vana katko“ elasivad E h a n u r m e külas Suntsi suguvõsa esivanemad, üks Hiost pärilte sohk, keda kui meie päivil, Ehanurme küla Suntsi pererahvaiks nimetati ja mis vanast üks priisugu oli olnud . . . Nii pikale kui rahva mälestus ulatab . . . , ei olnud keegi seda kuulnud ega näinud, et Suntsi-sugust üks nurja oleks läinud.“ (Lk. 2.)

„Seit der Schwedenzeit waren die Wuze Schulmeister in Auenthal, und ich glaube nicht, dass einer vom Pfarrer oder von seiner Gemeinde verklagt wurde.“

(Ibid.)

Siia juure aga liidab Kr. juba üsna algupärase ja väga kohaliku värviga kirjelduse Suntsi sugu Hiiu moodi rõivastest ja kõneleb paaril leheküljel, m i k s Suntsidest keegi „nurja ei läinud“. Loeme tendentslikku õpetust hoolsuse viljast, ebausust „kuntside“ tarbetusest, „kibeda märja“ (viina) kahjust ja mesilaste pidamise kasulikkusest, kuna raua- ja soolahinna tarviline „kopikas seläbi iga sügise majasse“ tuleks. Nagu näeme, ei hoidu Kr.

ka siin, isiklikus mälestuslehes oma rahvavalgustus-tööd tegemast, ka kunstilisuse arvel. Õpetlikkus seletab nii mõne teisegi muutuse ja lisandise ülesannet.

Edasi annab Kr. etnograafilise kirjeldise mõrsjarätikuist ja nende pärandamise kombeist (taas mitte unustades mainida hääd eeskujuga „Olime küll vennad viekeste, siiski ei tulnud vanemate vara jagamise jures mingi tülitsemist meie keskel“). Jah, siin seob Kr-i „raamatukirjutaja“ ka oma suguvõsa Suntsi suguga: „minu vanaisa oli Suntsi talust nooriku kosinud“, ja annab koguni oma isa surma täpse daatumi, kaks nädalat enne 5. VI 1805 ja muud kindlad aja-andmed Suntsi Reinu pulmest, ta ema surmast jne. (Ega täidi taas kasustamata jätta ka neid arvusid kui „rehkendamise eksemplit“, mille järgi „võivad meie koolitud mehed hõlpsasti välja arvata“, mis number iga sündmuse ajal „kalendri palge peal seisnud“.)

See kindel enesekohane kõneviis ja kindlad daatumid ongi mõningaid kirjandusloolasi uskuma pannud, et Kr. kõneleb siin tõesti endast ja oma sugust, ühe sõnaga, et siin kirjeldatud lood on juhtund ka tegelikus elus. Isegi Fr. Tuglas arvab: „Omal käel sisu luues poleks Kreutzwald end nõnda kindlalt aastaarvude ja kuupäevadega sidunud.“ Nii võib ju ka olla, kuid igatahes pole midagi võimatut, et need daatumid siin on lisatud ainult jutustuse usaldatavuse tõstmiseks puht-ilukirjandusliku võttena. Nii teeb seda oma töis muide ka J. Paul. Kindlasti teame Kr-i tuntud eluloo daatumeist, et Kr-i isa igatahes veel mitte 1805 ei surnud, vaid 1815 „priikirja“ sai, koguni 1819 Hagerisse valitsejaks läks jne. Kui aga juba üht daatumit ei saa võtta tõena, pole meil põhjust hakata järeldama ka teiste olemasolust kindlat tõelevastavust. Küll ei ole sellega öeldud, nagu ei põhjeneks mõnedki jooned „P. sammokeses“ tõesti Kr-i noorpõlve ümbruse juhtumusil (sellest pikemalt allpool). Ometi peame lõplikult loobuma arvamisest, nagu oleks „P. s.“ tõesti kõigepäält mingi mälestusraamat, memuaarid; ei, see on igatahes kõigepäält ilukirjanduslik teos, kus kõiki andmeid on käsitletud vabalt.

Ent jätkame oma võrdlevat vaatlust. Kr-l on vaja viia oma tegelast vähegi selle tasapinna lähedale, kus on tema eeskujuga koolmeistri sugu Wuz. Seepärast algab ta juba vanast ajast päale, laseb ühel Rootsi kindralil Raudkurna kirikule oreli kindida (1687!), et seega võimalik oleks Suntsi perest sinna abikõst-rit panna, kes laulab sel ajal, kui kõster ise mängib, ja et

üldse seega Suntsi perekonna kirjaoskamist ja suuremat haridust põhjendada. Taas lubab siin Kr. endale ühe kõrvalekaldumise, nimelt loo „varganokast kaarnast“, kes tema (autori) kotka pesast peotäie sulgi varastand ja Pärnu turule viind. Nagu M. J. Eisen on näidand¹⁾, on jutt siin mõnest Kr-i tõlgitud laulust, mis ka Pärnus muudetuna välja on antud. See kõrvalekaldumus on siis tõepoolest isiku-kohane, kuigi kahjuks mitte just maitsekas.

Köstri abilisena on nüüd Suntsi peremees peagu samas asendis kui J. P-i lõbus kangelane, ja jutt võib samas sihis edasi minna. Ning ta lähebki. Wuzil on nimelt teatav kirjutamismaania, ta on endale terve raamatukogu kokku kirjutand, Kant'i „Kriitikat“ Schiller'i „Röövliteni“ ja rohkel määral iseenese kroonikat. Ka Suntsi peres on juba kaua aega kestnud teatava perekonnakroonika kirjutamine, kust autor ka siin avaldatud andmed ütleb saand olevat. Wuzid võtavad oma poegi juba 7- — 8-aastaselt kirikusse abiks laulma. See katoliku mais tavaline laste kiriku-teenistusse kaasaviimine näib sobivat ka Eesti oludesse: „Suntsi köstriabitseil peremeestel oli viisiks võetud poega, kes kaheteistkümne aastaseks saanud, püha pääval koori peal kõrva võtta, kelle peenikene heäl kui violi kvintakeeleke isa sügavama passi kõrval vilistas, et lust oli kuulda.“ Taas leidub siin juhus anda omapäraseks lisaks moraalset „eksemplit“, nimelt seda, et see kõrge koht ei äratand suntsilastes iial „tühja kõrkust“ ja et neil oli kõigiti „vaga ja lapselik meel“. Ka noore Reinu iseloomustuses, millele autor nüüd siirdub, leidub mõnd vahest õpetussihilist ning mitte kunstipärast joont (ta õhtune pedantlik „Aeg on koeo minna!“ jne.). Kuid see vähemalt on algupärane.

Seda ei või mitte enam öelda järgmisest osast, kus toonitatakse Reinu iseloomu lapsikust. Siin on täitsa algupärane ainult sõna „lapsikas“ seletus poolel leheküljel, muu osa on samasugune ka J. Paulil, kes siin juba hakkab oma kangelast humoristlikkude joontega maalima.

„Juba lapsepõlves nähti tema
mitmes tükis natuke lapsi-
k a s [järgneb sõnaseletus].

„Der Charakter unseres Wuz
hatte, wie der Unterricht ande-
rer Schulleute, etwas Spielen-

¹⁾ Kreutzwaldi varguse lugu. Eesti Kultuura II. Tartu 1913, lk. 154—165.

Enamiste kõik mängid, mis lapsed isekeskis aeaviiteks ettevõtavad, võime kahte osasse jagada, millest üks lapsikas, teine jälle tõe sarnaline näitab. — Tõesarnalised mängid osatavad enamist täis inimeste talitust taga, kui lapsed perepidamist, pulme, kaubaajamist ehk muud nende väärilisi, mängiks võtavad; lapsikad mängid osatavad elajaid järele, kui kulli-mäng, ehk hunt ja lambad, jännes ja koerad j. m. n. s. Veike Suntsi Rein ei olnud mängides ial muud kui üks jännes, kanapoeg ehk vana kana ise, mõnikord ka karo, hunt, rebane ja hobune ehk vanker hobuse taga.“

des und Kindisches; aber nicht im Kummer, sondern in der Freude.

Schon in der Kindheit war er ein wenig kindisch. Denn es gibt zweierlei Kinderspiele, kindische und ernsthafte — die ernsthaften sind Nachahmungen der Erwachsenen, das Kaufmann-, Soldaten-, Handwerkerspielen — die kindischen sind Nachäffungen der Tiere. Wuz war beim Spielen nie etwas anders als ein Hase, eine Turteltaube oder das Junge derselben, ein Bär, ein Pferd oder gar der Wagen daran.“

Täiesti tõlgitud on ka sellele järgnev romantiline filosoofia:

„Uskuge mind! üks K e e r u b ei leiaks kaa meie kõigetargetes tallitustes suuremat tegemist, kui mängimisi, ja kui ta siivu õige kõrgele sirutaks, neid ülemal nimetatud kahte-sugu mängisi.“ (Lk. 9 j.)

„Glaubt mir! ein Seraph findet auch in unsern Kollegien und Hörsälen keine Geschäfte, sondern nur Spiele und, wenn ers hoch treibt, jene zweierlei Spiele.“ (Lk. 409.)

Edasi jutustatakse Reinust, et tal, nagu kõigil tarkadel, olnud „juba püksata päivil“ vahel ka „väga tõtelikud toimetused ja kõrgemad tunnid“; nimelt panevad mõlemad poisid ema sinise põlle papimantli kombel endile ümber ja tõusevad järi pääle tüdrukuile jutlust ütleva. Siin on peagu ainus koht, kus Kr. üle on toond juba J. P-i puhthumoristliku joone (kuigi ka siin lahjendades). Muidu ei järgi ta oma eeskujule ses suhtes palju: ta jääb tõsiseks ja jäljendab pigemini vaid J. P-i sentimentaalset külge. Näib ju üldse, nagu oleks Kr-l küll olnud tugev kalduvus sarkasmi, kuid puudund sügavam huumoritunne.

Nii ka siin tõttab ta peagi lisama, et ses Reinu jumalavalla-

tuses ei olnud mingit „pilkust“, ja hoiatab, et keegi seepärast ei arvaks temal „oidust puudu“ olevat.

Edasi lähuvad mõlemad autorid oma kangelaste omapära ise-loomustama selle abil, kuidas nad olid nende „vanuse päivil“, sest mõlemad on oma „lapsikuse“ säilitand ka veel siis. Jõulukuul laseb Rein, nagu Wuzki, „iga õhtu tunni iljemine tule tuppä võta, kui pime tuli, sest et tema videviko pikendusel armastas tükikese lapse põlve mõtes läbi mängida“.

Järgnevad idüllilised ning õige värvirikkad mälestised ise paaril leheküljel on peagu sõnasõnaline tõlge:

„Senni kui tuisik õues akna ruutudele väljastpoolt katet ette seadis ja toa kotpimedaks tegi, ja senni kui mõned leeaugu tuhast valguse kibemeid tuppä hiilgavad süsininad pisut kuuma loimetasid: pigistas tema silmalaud kinni ja laskis külmetanud elo[1]uhadel peale tükikese ammuigi närtsinut kevadet maha unustada, mis kui soe vihmuke põldu, nõnda südant idule paisutas. Seal ehitas ta eneselle (kõik mõtes) veike õega heina kuhja alla toa, ehk sõitis kõrge heina-koorma määarjal koeo ja arvas kinnipigistatud silmadega, kus kohal nad praego võisid sõita. Õhtu vilul, kus pääsukesed tema pea üle vilistasid ja värblased räästa al poegi kasvatasid, lendas ta püksata ja palja jalu, kui vilistav pääsoke õue peal ümber ja müüris endale pesa oma poeokese tarvis, mis üks puust nikerdud kuke kujukene, elusa kuke saba-sulgedega oli, kandis muda puust tehtud noka labida peal ja korjas õlekõrssi ja sulgi pe-

„Indem der Wind seine Fenster mit Schnee-Vorhängen verfinsterte und indem ihn aus den Ofen-Fugen das Feuer anblinkte, drückte er die Augen zu und liess auf die gefrorenen Wiesen den längst vermoderten Frühling niedertauen;

da bauete er sich mit der Schwester in den Heuschaber ein und fuhr auf dem architektonisch gewölbten Heu-Gebirge des Wagens heim und riet droben mit geschlossenen Augen, wo sie wohl nun führen. In der Abendkühle, unter dem Schwalben-Scharmünzieren über sich, schoss er, froh über die untere Entkleidung und das Deshabillé der Beine, als schreiende Schwalbe herum und mauerte sich für sein Junges — ein hölzerner Weihnachtshahn mit angepichten Federn wars — eine Kot-Rotunda mit einem Schna-

sale sisikonnaks. — Ühe teise mäletseva talveõhto tunnile sai jälle üks ilorikas kolmainojumalapäha (ma sooviksin neid 365 aasta kohta) aluseks pandud, kus tema vara hommiko heliliseval kevadel oma ümber ja oma sees võtme kimbuga kella helistates mööda küla tänavad koplisse uhkendas, kaste sees ennast jahutas ja oma palavad palged sõstrapõesasse peitis, ennast kõrgejalgse angervaksaga mõetis ja kahe nõdra sõrmega kaks õiekest orjavitsa põesa küllest murdis, mis kiriko minnes vana köstri papale rõemuks kaasa tahtis võtta. Seltsamal pühapääval — se oli tänase videviko teine roog — vaotas tema, päikese paiste sundijaks seljas, oreliõetsu mao peale, et tuul viledesse tooni viis ja nemad köstri sõrmeliikumist mööda: „Au kiitus olgo igavest!“ lauljate kõrva ja südamesse hüüdsid. Aga pikemalt ei jõudnud veike rammu; teised lauloviisid jäivad kiriko-meehe tallamise hooleks. — Tema saaks kui mina kõige imeikumad asjad koko solkima, kui tema neis mõlemates õhtotundides meeletuletas, mis ta lapsepõlve Jõulu kuul ettevõtnud; aga tema oli nii tark, et ta vast ühel kolmandamal õhtol selle peäle mõtles, kuidas ta muido ennast õhto akna-luukide kinnipanemise üle rõemustanud,

bel von Holz und trug hernach Bettstroh und Bettfedern zu Nest. Für eine andere palingesierende Winter-Abendstunde wurde ein prächtiger Trinitatis (ich wollt, es gäbe 365 Trinitatis) aufgehoben, wo er am Morgen im tönenden Lenz um ihn und in ihm, mit läutendem Schlüsselbund durch das Dorf in den Garten stolzierte, sich im Tau abkühlte und das glühende Gesicht durch die tropfende Johannisbeer-Staude drängte, sich mit dem hochstämmigen Grasse mass und mit zwei schwachen Fingern die Rosen für den Herrn Senior und sein Kanzelpult abdrehete. An ebendiesem Trinitatis — das war die zweite Schüssel an dem nämlichen Dezember-Abend — quetschte er, mit dem Sonnenschein auf dem Rücken, den Orgeltasten den Choral: „Gott in der Höh' sei Ehr“ ein oder ab (mehr kann er noch nicht) und streckte die kurzen Beine mit vergeblichen Näherungen zur Parterre-Tastatur hinunter, und der Vater riss für ihn die richtigen Register heraus. — Er würde die ungleichartigsten Dinge zusammenschütten, wenn er sich in den gedachten beiden Abendstunden erinnerte, was er im Kindheit-Dezember vornahm; aber er war so klug, dass er sich erst in einer dritten darauf besann, wie er sonst abends

mis läbi tema nüüd kartmata võerasilma vaatmise eest tule valgel toas istus ja lapsikasi mängisi õega seltsis sünnitas.“

(Lk. 13—14.)

sich aufs Zuketten der Fensterläden freute, weil er nun ganz gesichert vor allem in der lichten Stube hockte, daher er nicht gern lange in die von abspiegelnden Fensterscheiben über die Läden hinausgelagerte Stube hineinsah; . . .“

(Lk. 409 j.)

Välja on jäetud ainult see, kuidas lapsed „die abendliche Kocherei der Mutter ausspionierten“, mis vist küllalt hää eeskujuna ei tundund. Selle asemel on lisatud, et noorel Reinul „kodukäijate kartust ei olnud“, „mõistliko juhutamise pärast“.

Siis hakkavad mõlemad autorid kartma, et nad neist mälestusist veel kauemini pajatades „oma jalga üsna juurte kammit-sasse“ kirbutaksid, ja tõttavad edasi. J. Paul hakkab pikalt ja laialt kirjeldama Wuzi kooliskäimist, sääljuures muidugi mitte kitsi olles igasuguste filosofoeringutega kooli ja elu üle. Kr-l on see muidugi ära jäänd, ainult üks lüüriline surmafilosofoering on siit tõlgitud hiljemini ja noore Wuzi oskusest rõõmus olla on üle võetud mõned jooned Suntsi Mari iseloomustuseks, nagu pärast näeme.

Nii asub siis Kr. otsekohe kirjeldama oma Reinu armulugu ja pulmi, selleks jällegi eeskuju leides J. Paulilt. Noor Wuz, sekundaõpilane, armub ühel vastla-tantsupeol köstri toas: tanzte sich in die Liebe und in ihre Garne hinein. Kr. teeb pikema sissejuhatuse oma aja küla tantsupidudest ja ühel sarnasel, Lauga Mihkli vastlaõhtul „keeritades kukkus (Reinu) süda põuest Liiso käte“.

Armuasjadega on J. Paul muidugi omas elemendis ja viibib sääl 10 lehekülge, kuni ta lõpuks vanal Wuzil laseb surra, ja et mõisnikust-patroonil pole kohast järeletulijat oma kokale, tavali-sele kooliõpetaja-kandidaadile, soostub ta sesse ametisse kinni-tama noore Wuzi. 13. mail astub see ametisse ja 9. juulil seisab ta oma Johanna-Therese-Charlotte-Mariana-Klarissa-Heloise-Juste-liga altari ees.

Kreuzwaldi Rein kui kõigiti kombelik noormees muidugi ei luba endast sarnaseid tühje armatsemisi kirjutada. Reinu isa ajab ise näitumiskaubad kokku — ja nii „meie hüppame siin ühe sam-

muga Reino ootuse ja kosja nädalate üle ja kinnitame jalga tema pulma päeva laupäeval“. Siin, tolle laupäeval, askeldab ka romantiline Wuz üsna praktiliste asjadega ja tapab määratul hulgal kanu kui ka muid linde ning J. Paul saab ainet filosoferimiseks, kuidas küll ühe rõõmupulm tähendab teistele Pariisi verepulma. Suntsi Rein on muidugi eestilisem ning talupoeglikum ja veristab palju tüsedamaid loomi, lambaid ja kesikuid, ning riputab need sooja aja pärast ööseks kaevu.

Alles kui õhtu käes, lubab Kr. oma kangelast pisut iltseda, tarvitades siin taas sakslase eeskujul, kuid andes siiski tervikus taas õige omapärase ja ilusa pildi.

Õhtul kõndis ta õues, „tõstis silmad taeva poole, kus ühtainust pilvekest näha ei olnud. Öö otsani jäi ehapuna taeva sõrva seisma, kuhu allaläinud päike oma palge punetuse oli külvanud. Ja kui puna koido vasto uue päeva ärkamiseks hakkas vaoma, seal kuulutasid lõukesed ja ööpikud loomuse õnnelugu; veel kenamast iltses Reino süda. — Siiski pugest enne koitu natuke puhkama. P ä i v i t a v unenägo raputas teda hellast, kui madala heäleaga emalapsokese unest ärkamise rüppe, ja tema astus joova rindadega loomuse kärina sisse, kus päike maad ueste loi ja kus mõlemad teine teise kaela ümbert kinni võttes rõemo-meresse voolasid. Iga puoksa peäl ja tuuleõhus laulivad sulgiskuubes laulikud Loojale lugusi. Sest elo ja rõemo hommiko ilust astus

„... Keine einzige Wolke zog hinter den Häusern herauf. Die ganze Nacht stand die rückende Abendröte unten am Himmel, an welchem die untergehende Sonne allemal wie eine Rose glühend abgeblühet hatte. Um ein Uhr schlugen schon die Lerchen, und die Natur spielte und phantasierte die ganze Nacht auf der Nachtigallen-Harmonika. In seine Träume tönten die äussern Melodien hinein. Der tagende Traum rückte ihn sanft, wie die lispelnde Mutter das Kind, aus dem Schlaf ins Erwachen über, und er trat mit trinkender Brust in den Lärm der Natur hinaus, wo die Sonne die Erde von neuem erschuf und wo beide sich zu einem brausenden Wollust-Weltmeer ineinander ergossen. Aus dieser Morgen-Flut des Lebens und Freuens kehrte er in sein

Rein tупpa tagasi, mis pulma schwarzes Stübchen zurück und
ehtes hiilgas.“ (Lk. 17 j.) suchte die Kräfte in kleinern
Freuden wieder . . .“
(Lk. 425 j.)

Mõlemad peigmehed tõusevad pulmahommikul kaks tundi enne õiget aega üles, et aega maitsta, mil nende „ees selle päeva tunnid kui meekerjed seisavad, mis tema üksteise järel tahab välja imeda“ („vor dem die Minuten des Tages hinstehen wie Honigzellen, — er schöpft eine um die andere aus, und jede Minute trägt einen weiteren Honigkelch“ . . .).

Wuz ruttab aeda, Rein koplisse,

„kus kastepisarad kroonlehtede peäl hiilgasivad ja mesilased lillede rinnal imesid, liblikad kui peiupoisid ümberlendasid ja kus tema — oma poisikese põlve pühapäeva hommikuid meeletuletas.“

„. . . wo er die blitzenden Käfer und Tautropfen aus den Blumenblättern schüttelt und gern auf den Bienenrüssel wartet, den zum letzten Male der mütterliche Blumenbusen säuget — wo er an seine Knaben-sonntagmorgen denkt und an den zu engen Schritt über die Beete und an das kalte Kanzelpult, auf welches der Senior seinen Strauss auflegte.“
(Lk. 435.)

Siis manitseb kumbki autor oma noormeest:

„Mine koeo, sina sino eesrändaja poeg, ja ära vaata mitte 5. jaani kuul õhto poole tagasi, kus vaikne kuue jala paksune Jumalapõllo muld üle mitmede rõemude seisab, vaid vaata hommikut vasto, kus sina päikest, kirikotorni ja Liisut võid leida. —“

(Lk. 18.)

„Gehe nach Haus, Sohn deines Vorfahrers, und schau am achten Junius dich nicht gegen Abend um, wo der stumme sechs Fuss dicke Gottesacker über manchen Freuden liegt, sondern gegen Morgen, wo du die Sonne, die Pfarrtüre und deine hineinschlüpfende Justine sehen kannst . . .“

(Lk. 435.)

Siis on mõlemad peigmehed pulmarõivas ja kirikuteel, lauluraamat kaenlas ja — säääl lõpetab Kr. oma jutustuse Reinust, sest et edasi ju „kõik tutaval korral sünnib, kui muidogi“. Siit edasi on Rein vaid Mari isa, kes jutlusraamatut loeb ning ei millegagi jutustamisväärt korralik talutaat on.

Sünnib suur ja imelik muutus. Juba peagu oma J. Pauli jälgiva töö keskpaika jõudes (19. leheküljel 47-st) jätab Kr. oma senise kangelase kõrvale ja läheb üle teisele, tema tütrele. Kogu senine jutustus on olnud ainult sissejuhatuseks, päätegelane, kellega kohastatud sissejuhatuse liigutavad algussõnad, ilmub esile alles nüüd. Senine lõbus koolmeistri lakkab äkki olemast Kr-i eeskuju, tükiks ajaks. Alles lõpuks saab ta seks uuesti — aga nüüd juba kortsusnäolise vanataadina ja siis olles juba eeskujuks 15-aastase tütarlapse suremise kujutusele. Nimelt surma kirjeldusele tõttabki J. P. varsti pärast pulmakirjeldust. Kr-l on aga enne vaja ta teine kangelane lasta sündida ja kuni surmani viia.

Nii arenebki jutustav külg Kr-l siit edasi peagu täitsa iseseisvalt. Vabandatakse, et Mari elu mitte tervelt ja täielikult siia pole maalitud, sest et küllalt kaastundlikke lugejaid ei leidu. (Samas kaldutakse taas pisut õpetlikkusse, seletades, et lugejail-ostjail seepärast rahakopikat pole, et nad küllalt mesilasi ei pea!) Siis kõneldakse eitede ettekuulutustest, et Mari, kes oli „enam inglit kui inimeselooma“, kaua ei või elada. Ennustusest kui ebausukombest ei söanda Kr. taas mitte lihtsalt mööda minna, ja nii tekib paarilausealine subjektiivne lisandis, mis on pääjoonest pisut kaugele venind.

Kuid siis osatakse sest jälle hästi tagasi tulla Reinu ja autori leina kujutusele, kui nad eitede ennustusi hiljemini meelde tuletavat. Siin on õige ilusat metafoori ja värvirikast keelt tarvitatud, millele me J. P-s seekord mitte vastavusi ei või leida. Järgmise lehekülje lüüriline surmafilosofoering on aga küll tõlge J. P-i novelli algusest, kus ta kahetseb, et üldse ette võtnud kirjelduse, nagu selle siin, kus inimese elu kaduvus on nii silmanähtav:

„Ma sooviksin südamest, et selle mõtete tungi parem täitmata oleksin jätnud, mis mind eesseisva lehtede valmistamisele kihutas, kus pealt mina

„... Ich wollte, ich hätte dies Gleichnis nicht genommen. So oft ich in Lavaters Fragmenten oder in Comenii orbis pictus oder an einer Wand

ühte puhko kui vere- ja leinamäearjalt häda-orgo alla vaatan ja kõik seitse elo-jaamavahed ühel silmapilgul ülevaatan — ja seda pean nägema, kuidas mullapõrmust kokosõtkutud loomokene ennast pikendab ja väljasirutab, mööda sipelgapesa unnikut ülesse ronib, kolm minutid pesa otsas ennast ümbersilmitab ja siilikombel kerassetõmmatud teisel pool allasõidab ja lühentatud kukerpalli meie peadeluie ümberseisva enneilma riismete peale langeb; — ja nii sagedast kui mina ühe hingava lillepalge ette, täis kevadet ja täis jano — üht taevast tühjaks jua, astun ja järelemõtlen, et mite aasta tuhanded, vaid aastakümned sedasinast silmnägo seeks kokovaonud kortso-liseks näoks, täis üleelatud lootusi, on väljakuivatanud, siis... Aga seni kui ma siin teiste üle ennast kurvastan, tõstavad ja vaotavad mind ennast treppiastmed, ja rünka kohake jõuab ika ligemale, sellepärast ei taha meie siin üksteist nõnda tõsi-meeliseks teha, — lapsoke magab kõige õnsamalt ema kaisus!“

(Lk. 21 j.)

das Blut und Trauergerüste der sieben Lebensstationen besah — so oft ich zuschauete, wie das gemalte Geschöpf, sich verlängern und ausstreckend, die Ameisen-Pyramide aufklettert, drei Minuten droben sich umblickt und inkriechend auf der andern Seite niederfährt und abgekürzt umkugelt auf die um diese Schädelstätte liegende Vorwelt — und so oft ich vor das atmende Rosengesicht voll Frühlinge und voll Durst, einen Himmel auszutrinken, trete und bedenke, dass nicht Jahrtausende, sondern Jahrzehende dieses Gesicht in das zusammengeronnene zerknüllte Gesicht voll überlebter Hoffnungen ausgedörret haben...

Aber indem ich über andre mich betrübe, heben und senken mich die Stufen selber, und wir wollen einander nicht so ernsthaft machen!“

(Lk. 411.)

Pärast selle lüürilise koha vaheleliitmist hakkab autor endale etteheiteid tegema, et ta nii oma jutustusega edasi ei jõua (seevõrd on temassegi nakkund romantikute endastkõnelemine), ja läheb siis üle otse Mari sündimise ja lapsepõlve kujutamisele. Iseloomu joontest, millest kõige enam kõneldakse, on varaküpsus, „imelik tarkus“, „mis mind ja Reino mitu korda nagu kohkuma

pani“. Näib, nagu ähvardaks „kasvav vaim keha tupe lõhken-dada“. Säärasest joonest ei kõnelda lõbusa Wuzi puhul midagi; nii tuleb siin tahtmata meelde Kr-i oma 15-aastaselt surnud tütar Marie Ottilie, kes Reimani teadet mööda (Kivid ja killud, lk 134; kui aga ka see iseloomustus pole võetud just „P. s-st“?) oli „isa silmatera“, „täiesti isa viisi, tark ja terane, rohkete vaimuanne-tega, ka luuleandi ei puudunud, selle juures kaunis ja õitsev, õrn ja südamlilik“. Endise eeskuju, J. P-i Wuzi kõrval hakkab kõige tõenäolisemalt siis edasi Kr-i jutustamist inspireerima mälestus sellest oma lahkunud silmaterast.

Arusaadav, et leinajal tuleb see kuju välja pisut juba liiga idealiseerituna ja et ta inglioniaduste kirjeldamise taga peitub teinekord tahtliku õpetlikkuse siht. Aga et ka raamatus kõneldakse ju mälestades, siis ei pane seda liigset idealiseerimist suuremat tähelegi. Nii jutustatakse (muide J. P-le kaunis lähedas anekdootilises laadis, aga hoopis lihtsamast stiilis) Mari suu-rest tõsimeelsusest ja kaastundmusest kõige elusa, loomade ja tai-medegi vastu, mis talle kõik ümbruse, eriti koerad, sõbraks teeb, jne.

Siin muidu üsna algupärasest kujutuses on Kr. liitnud ometi ühe joone noorest Wuzist, kuigi seda olukorda muutes. Nimelt „Mari rõõmustas kõik päeva hommikust õhtuni ikka mingi uue õnne peale“, samuti lõbus Wuz oma poisikesepõlves koolis: „Den ganzen Tag freuete er sich auf oder über etwas. „Vor dem Aufstehen,“ sagt' er, „freu' ich mich auf das Frühstück, den ganzen Vormittag aufs Mittagessen, zur Vesperzeit aufs Vesperbrod und abends aufs Nachtbrod — und so hat der Alumnus Wuz sich stets auf etwas zu spitzen.“ Trank er tief, so sagt' er: „das hat meinem Wuz geschmeckt“ und strich sich den Magen. Niesete er, so sagte er: „helf dir Gott, Wuz!““ (lk. 480). Muidugi mõista ei passi see mõnusa Wuzi humoristlik joon inglissarnasele Marikesele mitte muutmatult. Aga ka Mari: „Üles ärkades, rõõmustas ta selle peale mõteldes, kuidas kutsikad õue minnes tema vasto pidid tulema. Ja pani ema tuld leeme vee paea alla, siis rõõmustas Mari, kui mõtles, et leem lõunaks temale ja kausi ja paea põhi lakkuvale koerale rõõmu teeb.“ Jne. Mari rõõmustamisobjektid on teised ja enam-vähem kohastatud, kuigi see võõrsilt võetud rõõmustamisjoon pole ehk Mari muidu tõsise iseloomuga just mitte ligidas ühenduses. Nii tundub meile vähemalt nüüd, kui oleme teadlikud selle joone päritolus.

Tulevad koerte ja kasside lood, vist taas üsna algupärased, Mari imevarane lugemaõppimine ja siis kõige pikem ning viimane Mari iseloomustusanekdoot: episood 1812. a. sõja ajast, kus Mari üksi oskab eraldada omad sõjamehed vaenlastest. Kui see väga ümmardatud, iseseisva jutu kujuline lugu ainult on algupärane, kujutab ta oma rohkete ja elavate detailidega vahest küll mingit tõsisündmust, olgu siis siinse imelapse prototüüp kes tahes.

Siis järgneb taas pool lehekülge õhkamisi elu kaduvusest jne., mis suuremalt jaolt on võetud J. P-i mõlgutustest Wuzi pulmades kirjelduse lõpul:

„Purjeta siis rõemsast, mo lapsoke, üle sino auuruks mineva aea piisakese edasi, sina võid seda, aga meie kõik ei või seda mite. Meie vaimo jured seisavad maapinnas kinni, sinul käänavad nemad ülespidi. Oh, oleksin mina kui Mari ühel kevade hommikul külavainul liblikaga koko sanud, ehk tema silmaga mesilase tööd lilleõie karikas näinud, tema kõrvaga lepikus ööpika laulo kuulnud, temaga vaikset taevast pea üle ja käratsevat alpidi tunnud, kes teab? ehk ma oleks temaga mötelnud: et mite siin tuule maruse kera peäl, kus tuuled meie pisokesed lillikesed ärasasivad, rahopaika ei või leida ega otsida olla? Kus on siin pool rüngast üks silm tolmuta, ehk üks silm vihmapisarata, mis tuulemarud meie peale puhuvad, leida? Ja oleks vaikne rõemo hallikas mino kui tema südame ligi seisnud, ma oleksin ehk temaga õhtupoole vaatanud, kus tuha hunnikukesed kui muti tuhnutused meie väljapölenud elovarjusi

„Schiffe fröhlich über deinen verdunstenden Tropfen Zeit, du kannst es; aber wir könnens nicht alle: die eine Brautführerin kanns auch nicht. —

Ach, wär ich wie du an einem Hochzeitsmorgen dem ängstlichen den Blumen abgefangenen Schmetterling begegnet, wie du der Biene im Blütenkelch, wie du der um sieben Uhr abgelaufenen Turmuhr, wie du dem stummen Himmel oben und dem lauten unten: so hätt' ich ja daran denken müssen, dass nicht auf dieser stürmenden Kugel, wo die Winde sich in unsre kleinen Blumen wühlen, die Ruhestätte zu suchen sei, auf der uns ihre Düfte ruhig umfliessen, oder ein Auge ohne Staub zu finden, ein Auge ohne Regentropfen, die jene Stürme an uns werfen — und wäre die blitzende Göttin der Freude so nahe an meinem Busen gestanden: so hätt' ich doch auf jene Aschenhäufchen hinübergesehen, zu denen sie mit ihrer Umarmung,

katavad. — Päikese ligidal sündinud valguse loomad kohmetavad elokülma ja takistavad kui Alpeni mägede kaljokitse-kütid oma verrega jäetanud mäe külgi kinni; ja kui mind juba endine rõemopildi maalimine tagajärjel kurvastanud, siis peaksin ma, kui esiteks siin, mõetmata kõrgustest sügava maa sisse ulatav käsi! mulle ühe, ehk kuskil päikese peäl kasvanud lille, maaha tooksid, selle isa käe peale rõemopisarad laskma kukuda ja ennast nende nõdra silmadega inimestest ärapäörama. — — Rutame edasi!“

(Lk. 37 j.)

aus der Sonne gebürtig und nicht aus unseren Eiszonen, schon die armen Menschen verkalkte; — und o wenn mich schon die vorige Beschreibung eines grossen Vergnügens so traurig zurückliess: so müsst' ich, wenn erst du, aus ungemessenen Höhen in die tiefe Erde hereinreichende Hand! mir eines, wie eine Blume auf einer Sonne gewachsen, hernieder brächtest, auf diese Vaterhand die Tropfen der Freude fallen lassen und mich mit dem zu schwachen Auge von den Menschen wegwenden...“

(Lk. 438 j.)

Järgneb veel paar algupärast lehekülge Mari elust, ta esimesest haigusest ja ta tarkusest — siis pöörab Kr. taas oma kirjandusliku eeskuju juure tagasi ja viib oma jutustuse lõpuni sellele kõigiti vastavalt, algupärandist ainult mõndagi välja jättes, mitte aga enam palju omalt poolt juure pannes.

Pärast oma kangelase pulmapäeva kujutust ruttab „Wuzi“ autor kohe maalima tema surma 43 a. hiljem. Ühel päeval („am 12. Mai vorigen Jahrs“, Kr-I vastavalt: „1. Mail 1821“), kui ta Wuzi kohast mööda läheb, kutsutakse ta sinna sisse, sest vana Wuz ootavat oma viimast tundi ja tahaks, et üks raamatutegija (Buchmacher) tema raamatukogu inventeeriks ja korraldaks kui ka tema oma elulookirjeldusele tema viimsete tundide kirjelduse juure lisaks (lk. 439). Samuti viib nuttev vana Rein „Paari sammokese“ autori, kui see Suntsilt ühel õhtul mööda läheb, tupp, kus väike Mari suremisel on, ja ütleb temale: „Villem! teie olete üks raamato kirjutaja, jääge täna ööseks meile kus heledam täht mino rõemo-taeva külles kustub ja mind pimedasse maaha jätab.“

Surev Wuz on enda ette lasknud laduda kõik oma noorpõlve mälestus- ja mänguasjad. Neid kirjeldab autor mitmel leheküljel. Samas seisavad ka kirsioied ja muud lilled. „Üks kirsipuu oks oietega, kimbukene kanavarvaid ja Jaanilillekesi“ on ka Mari sängil. Kuid kumbki haige ei tunne neist enam rõõmu. Mõlemad autorid

jäävad ööseks oma haigete juure, arvavad surmatunnikese juba kätte jõudnud, ja rõõmustavad, kui see mitte ei sünni. Wuz tahab surra selgel päeval, „auch in seinem letzten Traktätchen stehts“. Sama soov on olnud Maril, ja ka tema on sest „oma käega ühte pisukese raamato sisse kirjutanud, mis nalja pärast oma viimseks seäduseks nimetas“:

„midagi ei või kenam ja kergem olla, kui ühel selgel päeval surra, kus hing luku pandud silmade läbi veel kõrget päikest näeb ja seal astub tema külmaks jahtunud kehast laia sinise valguse-mere sisse välja; sellevastu on pimedal tormisel ööl soeast kehast välja pugemine palju raskem, kui aina üksi hauda peame varisema, kus kõik loomus otsegu katetud silmadega meie ümber istub — se oleks üks valjo surm.“

(Lk. 42.)

„nichts wäre schöner und leichter, als an einem heitern Tage zu sterben, die Seele sähe durch die geschlossenen Augen die hohe Sonne noch und sie flöge aus dem vertrockneten Leib in das weite blaue Lichtmeer draussen; hingegen in einer finstern, brüllenden Nacht aus dem warmen Leibe zu müssen, den langen Fall ins Grab so einsam zu tun, wenn die ganze Natur selber dasässe und die Augen sterbend zuhätte — das wäre ein zu harter Tod.“

(Lk. 444.)

Kesköö ajal tulevad mõlema surija juure nende lapsepõlve sõbrad, nimelt uni ja unenägu — ja siitpääle on kogu raamatu ilus lõpp peagu sõnasõnaline tõlge:

„Kesköö põuest astusivad veel Mari mõlemad lapsepõlve sõbrad üks kord tema sängi ette, uni ja unenägu, otse kui oleksid tahtnud temalt jumalaga jäta. Vai kas viibite teie kauemine ja kas olete kaks inimeste sõbrad, kes teie surmatud inimese surma verise kätest toote ja oma kiigutava käte peal külma maa-aluse koobaste läbi emalikult kannate valguse maa-le, kus teda üks uus hommiko päike ja uued hommiko lilled

„Um elf ein halb Uhr nachts kamen Wuzens zwei beste Jugendfreunde noch einmal vor sein Bette, der Schlaf und der Traum, um von ihm gleichsam Abschied zu nehmen. Oder bleibt ihr länger und seid ihr zwei Menschenfreunde es vielleicht, die ihr den ermordeten Menschen aus den blutigen Händen des Todes holet und auf eueren wiegenden Armen durch die kalten unterirdischen Höhlungen mütterlich traget ins

ärkavasse elusse hingavad? —

Meie istusime kolmekeste Mari sängi ümber. Kõrv ei kuulnud muud kui haige hingetõmbamist ja mino tasko kella tiksomist, mis tema lühikest elo otsamõetis. Kollane täis kuu ripus sügav ja suur lõune pool taeva külles ja ärmatas oma surnovalgega sängis magajat ja kanavarbaid ja lillekesi tema rindade peäl. — Akna al õitsev õunapuu maalis kuuvalge põhja peale oma varjo, mis kui teine õunapuu toa põrandal paistis. — Vaikse taeva küllest visati vahevahel üks hele täht maaha, mis rutust kadus kui üks inimene. — Mul tuli meele, et sesama nüüd surma koeaks muudetud tuba 15 aasta ja nelja nädala eest meie haiget vasto võtis, kui tema seie ilma astus. Eks olnud seesama õunapuu nimetatud pääval kuu valges kõikuva lehe varju kätki üle lahutanud, kus sesama Marike magas, kes ehk täna siit toast ja kätkest välja astub — mullakätkisse, kus veel üks lühikene magamine, siis igavene ärkamine meid saab ootma.“

(Lk. 42 j.)

helle Land hin, wo ihn eine neue Morgensonne und neue Morgenblumen in waches Leben hauchen? —

Ich war allein in der Stube. — Ich hörte nichts als den Atemzug des Kranken und den Schlag meiner Uhr, die sein kurzes Leben wegmass. — Der gelbe Vollmond hing tief und gross im Süden und bereifte mit seinem Totenlichte die Mai-blümchen des Mannes und die stockende Wanduhr und die grüne Haube des Kindes. — Der leise Kirschbaum vor dem Fenster malte auf dem Grund von Mondlicht aus Schatten einen bebenden Baumschlag in die Stube. — Am stillen Himmel wurde zuweilen eine fackelnde Sternschnuppe niedergeworfen, und sie verging wie ein Mensch. — Es fiel mir bei, die nämliche Stube, die jetzt der schwarz ausgeschlagene Vorsaal des Grabes war, wurde morgen vor 43 Jahren, am 13ten Mai, vom Kranken bezogen, an welchem Tage seine elysischen Achtwochen angegangen. — Ich sah, dass der, dem damals dieser Kirschbaum Wohlgeruch und Träume gab, dort im drückenden Traume geruchlos liege und vielleicht noch heute aus dieser Stube ausziehe und dass alles, alles vorüber sei und niemals wiederkomme...“ (Lk. 444.)

Näeme, kuidas Kr. kohe tõttab kirikliku ülestõusmiströöstiga, kuna Jean Pauli viimase lause kaduvusahastus kõlab juba üsna romantilis-pessimistlikult. Et seda traagilisuse- ja õudsusetundmust veel enam rõhutada, tarvitab ta muidki odava-võitu effekte: surev Wuz haarab oma terve käega millegi järgi, „als wollt' er einen entfallenden Himmel erfassen“, just samal pilgul, kus seier kellal libiseb üle kesköö ja algab 13. mai (õnnetusearv!), kust just 43 aastat täidub Wuzi siia ametisse saamisest. Kr-i mainitud aeg on palju loomulikumalt mitteümmargune: seda on 15 aastat ja 4 nädalat. Temal jääb ära ka ta eeskuju juba liiga jubetsev „usside romantika“, kus surm otse j ä r a b inimesi ja nende õnne ning aeg on nagu voolav kõdu („und die Zeit erschien in einem Strom von Moder sich in den Abgrund hinabzubröckeln!..“).

Edasi on tõlge jälle täpsem, ainult paiguti lihtsustatud:

„Sureja — tema ei saa enam kaua seda nime kandma — lõi kaks leekivad silmad laiali ja vaatas kui tunnistates mino peale. Tema oli unes näinud, kuidas ta kui laps ühe lillepeenra peal kiikunud, mis kiigelaua kombel tema jalgade alla paisunud, laud oli ülespidi tõustes roosipilveks koko ojonud, mis siis temaga kuldaste hommikute koitudest läbi üle suitseva lilleväljade äraläinud — — päike oli valge tütarlapse palgega tema peale naeratanud ja paistnud ja oli viimaks ühe valguse teradest ümberlennatud tüdruko kujul tema pilve vasto kukunud, aga temal oli hale meel olnud, et ta oma väsimusses alvatud kät tulijale ei jõudnud pakuda. — — Sellepeäle ärkas tema oma viimsest, ehk paremine oma eesviimsest unenäust ülesse; sest pika elo-unenäo peäle on

„Der Sterbende — er wird kaum diesen Namen mehr lange haben — schlug zwei lodernde Augen auf und sah mich lange an, um mich zu kennen. Ihm hatte geträumt, er schwenkte als ein Kind sich auf einem Lilienbeete, das unter ihm aufgewallet — dieses wäre zu einer emporgehobnen Rosen-Wolke zusammengeflossen, die mit ihm durch goldne Morgenröten und über rauchende Blumenfelder weggezogen — die Sonne hätte mit einem weissen Mädchen-Angesicht ihn angelächelt und angeleuchtet und wäre endlich in Gestalt eines von Strahlen umflognen Mädchens seiner Wolke zugesunken und er hätte sich geängstigt, dass er den linken, gelähmten Arm nicht um und an sie bringen können. — — Darüber wurd' er wach aus seinem letzten oder viel-

need veiked kirjud unenäod kui vaiba kirjad kootud.

Elojõgi tema peas läks ika kiiremaks ja laiemaks: tema arvas ennast mähkmes lapsekätkis olevad; kuu arvas ta päikeseks; tema meelest näitas kui oleksid temal liblika tiivad, misga ta lillekarikast lillekarikasse lendis, mööda vikkerkaari ülesse ja alla ronis, ja päike tuli ika ligemale, et käpaga arvas valguse kerast kinni saama. — Kui lai hommiko aknast tupa vatas, ei võinud Mari seda enam näha — silmad olid tumedaks, keele paelad luku läinud; — silmnägu läks võeramaks, mõnekorra tõmmati mokad kui naeratamisele. Kas rõem vai valo neid tõmbamisi sünnitas: kes seda võiks tõt mööda ütelda? — Kevadise õnnejampsimised, mis se elo ial ei sa tundma, ega tulev maitsema, mängisivad allavaova hingega — viimaks puistas surma-ingel kahvatanud surmavõrgu tema näo peale katteks ja tõstis selle kate taga õitseva hinge juurtega tükis keha labast ja elusast mullakastist välja. — — Suremine on üks kõrge silmapilk; musta kate seinaga taga teeb üksiaainoline surm seda vaik imet ja töötab teise ilmale ja surelikud seisavad seal märja, aga tumeda silmadega selle kõrgema toimetuse juures, ja ei oska sest midagi. —“

mehr vorletzten Traum; denn auf den langen Traum des Lebens sind die kleinen bunten Träume der Nacht wie Phantasieblumen gestickt und gezeichnet.

Der Lebensstrom nach seinem Kopfe wurde immer schneller und breiter: er glaubte immer wieder, verjüngt zu sein; den Mond hielt er für die bewölkte Sonne; es kam ihm vor, er sei ein fliegender Taufengel, unter einem Regenbogen an eine Dotterblumenkette aufgehangen, im unendlichen Bogen auf- und niederwogend, von der vierjährigen Ringgeberin über Abgründe zur Sonne aufgeschaukelt... Gegen 4 Uhr Morgens konnte er uns nicht mehr sehen, obgleich die Morgenröte schon in der Stube war — die Augen blickten versteinert vor sich hin — eine Gesichtzuckung kam auf die andre — den Mund zog eine Entzückung immer lächelnder auseinander — Frühlingsphantasien, die weder dieses Leben erfahren, noch jenes haben wird, spielten mit der sinkenden Seele — endlich stürzte der Todesengel den blassen Leichenschleier auf sein Angesicht und hob hinter ihm die blühende Seele mit ihren tiefsten Wurzeln aus dem körperlichen Treibkasten voll organisierter Erde... Das Sterben ist erhaben; hinter schwarzen

Vorhängen tut der einsame Tod
das stille Wunder und arbeitet
für die andre Welt und die
Sterblichen stehen da mit nas-
sen, aber stumpfen Augen
neben der überirdischen Sze-
ne . . .“

(Lk. 445 j.)

Nagu mujal nii siingi püüab Kr. vältida sõnu, mis kiriku-õpetusega kokku ei passiks (või ka lihtsalt maarahvale raskesti kujuteldavad); nii paneb ta „rõõmujumalanna“ asemele ainult palju ebamäärasema „rõõmuallika“, „Taufengel'i“ asemel laseb ta Marit ainult liblikana mööda vikerkaart ronida jne. — Juure on lisatud arstile omane lause surija näo tõblemisest ja lõppeks saamatu, aga siiski vanatestamentlikult mõjukas „ja ei oska sest midagi“. Edasi on tarbetuna välja jäänd Wuzi lese sõnad, siis järgneb taas ühine:

„Kui mina kell 11 koeo läksin, näitas maapind mulle otsego püha ja surnud kõndisivad kui mino kõrvas, ma tõstsin märjad silmad taeva poole ülesse, otsegu võiksin ma seal hingama läinud piigakese kuskil leida; ja tagasi vaadates ei näinud ma Ehanurme külast muud kui Suntsi leina-talo, mis teistest otsego kõrgem näitas.“

„Als ich um elf Uhr fortging, war mir die Erde gleichsam heilig, und Tote schienen mir neben mir zu gehen; ich sah auf zum Himmel, als könnt ich im endlosen Äther nur in Einer Richtung den Gestorbenen suchen; und als ich oben auf dem Berge, wo man nach Auenthal hineinschauet, mich noch einmal nach dem Leidens-theater umseh, und als ich unter den rauchenden Häusern bloss das Trauerhaus dastehen und den Totengräber oben auf dem Gottesacker das Grab aushauen sah, und als ich das Leichenläuten seinetwegen hörte und daran dachte, wie die Witwe im stummen Kirchturm mit rinnenden Augen das Seil unten reisse: so fühlt'

ich unser aller Nichts und schwur, ein so bedeutendes Leben zu verachten, zu verdienen und zu geniessen. —“

Siingi on siis Kr. ära jätnud kõigi haledus-effektide korruga esitamise kui ka juba liiga raskelt filosoofilise ja pessimistlik-hedonistliku lõppotsustuse. Aga ta ei ole siiski loobund hauaromantikast edasi järgnevas tiraadis, kuigi seda lõpus olukohaselt natuke muutes:

„Raho sulle rünka al, armas vaga Mari! Kui mina Raudkurna matuse aial sino mätastanud rünka ülesse otsin ja ennast selle üle kurvastan, et sino hauda maetud ööliblika titeke tiivadega seält seest välja poeb, et sino haud vihmaussidele, röövukutele, maokestele ja sipelgatele lustihooneks saab, senni kui sina sügaval nende kõikide all paigast liigutamata peaga hõövli laastude peäl magad ja ükski armatsev päike sino kirsto laudade ja sino riidega kinni katetud silmade läbi ei murra — õn sulle, et mina siis võin ütelda: „Sino elo siin kaduvas ilmas oli juba üks tükike taevast, ja meie tuleme üürikese aea pärast kõik sino järgile!“

Sest on kül, mino sõbrad! Kel lõi praego õhtul kaksteistkümmeme, tunni näitaja pörkas uue pääva peäle ja tuletas meile kahekordset magamist meele, magamist lühikesel ja magamist pikal ööl. —“ (Lk. 45 j.)

„Wohl dir, lieber Wuz, dass ich — wenn ich nach Auenthal gehe und dein verrasetes Grab aussuche und mich darüber kümmernere, dass die in dein Grab beerdigte Puppe des Nachtschmetterlings mit Flügeln daraus kriecht, dass dein Grab ein Lustlager bohrender Regenwürmer, rückender Schnecken, wirbelnder Ameisen und nagen der Räuupchen ist, indes du tief unter allen diesen mit unverrücktem Haupte auf deinen Hobelspänen liegst und keine liebkosende Sonne durch deine Bretter und deine mit Leinwand zugeleimten Augen bricht — wohl dir, dass ich dann sagen kann: „Als er noch das Leben hatte, genoss er's fröhlicher wie wir alle.“

Es ist genug, meine Freunde — es ist zwölf Uhr, der Monatszeiger sprang auf einen neuen Tag und erinnerte uns an den doppelten Schlaf, an den Schlaf der kurzen und an den Schlaf der langen Nacht.“ (Lk. 446.)

Sellega lõpeb J. Pauli novell. Kreutzwaldil järgnevad veel kolm lauselõiku mõtiskelusid. Need on tõlgitud „Die unsichtbare Loge. Eine Lebensbeschreibung“ ja „Wuzi“ ühistrükingu lõppu liidetud poolepoolsel filosofoeringust „Ausläuten oder sieben letzte Worte an die Leser der Lebensbeschreibung und der Idylle. Am 21sten Junius oder längsten Tage“. Sääljuures on Kreutzwald kahe esimese lauselõigu kohad vahetand:

„Ja nõnda kes minoga üht tundi meeletuletab, kus temale rahoingel nähtavaks sai ja temalt kallid hinged aealikest kaisust ära viis; oh, kes seda meele tuletab, kus tema niipaljo ärakautas — se püüdke oma igatsemist võita ja vaadake minoga taeva poole ülesse ja üteltge: puhake siis ika oma pilvete peäl, teie meie silmist kadunud armokesed! Teie ei arva neid aasta sadasi mite, mis teie õhto ja hommiko vahel voolavad, teie kinni katetud südame peäl ei seisa enam muud kivi, kui haua mälestuse kivi ja se ei vaota teid mite, ja teie raho ei sega mite ükskord üks mõte meie peäle.

Olgo siis! Aga täna toetab mino vaim ennast üles oma kaduva rammuga — mina tõstan oma silmad lõpemata ilma selle elo üle — mino puhtama isamaa külgi sõlmitud põrmune süda lööb sino tähtistaeva poole üles, lõpetamata Vaim, sino määratuma kuju tähtepildi poole, ja mina saan suureks ja igaveseks Sino heäle läbi, mis mino parema sisemise tundmi-

„Und so wer mit mir sich einer Stunde erinnert, wo ihm der Engel des Friedens erschien und ihm theuere Seelen aus der irdischen Umarmung zog; ach, wer sich einer erinnert, wo er zu viel verlor — der bezwinge das Sehnen und sehe mit mir fest zu den Wolken auf und sage: ruhet immerhin auf Eurem Gewölke aus, ihr entrückten Geliebten! Ihr zählt die Jahrhunderte nicht, die zwischen eurem Abend und eurem Morgen verfließen, kein Stein liegt mehr auf euren bedeckten Herzen als der Leichenstein und dieser drückt nicht und euer Ruhen stört nicht einmal ein Gedanke an uns...“

„Es sei! Aber heute richtet sich mein Geist auf mit seinen irdischen Kräften — ich erhebe meine Augen in die unendliche Welt über diesem Leben — mein an ein reineres Vaterland geknüpftes Erdenherz schlägt gegen deinen Sternenhimmel empor, Unendlicher, gegen das Sternbild deiner grenzenlosen Gestalt, und ich werde gross und ewig durch deine

sele ütleb: Sina ei saa iial lõpema.

Se läbi elab sügavas inimese sees üks äravõitmata osa, mis valo kül uimastab, aga ial ei jõua äravõita. — Sellepärast kestab tema ühe elo otsani, kus sees paremadgi õilmete asemel üksnes lehti kandvad, sellepärast valvab tema peaaego selle elo ööd läbi, kus armastud inimesed tema armastava rindade üle ühte kaugel seisva elusse äralähävad ja selle praegusele aga mälestuse heäled päranduseks jätavad, mis pimedal ööl kui lõunapoolse rändavate lindude tiiva vuhin meie kõrva kostavad. — Sina, mino armas Mart! keda tännine mulle rõemuks seie põrmopõlve jääti, et ma vanal eal aino üksi ei oleks: jää mulle sõbraks otsani!“

(Lk. 46 j.)

Stimme in meinem edelsten Innern: Du wirst nie vergehen.“

„Tief im Menschen ruhet etwas Unbezwingliches, das der Schmerz nur betäubt, nicht besiegt. — Darum dauert er nur ein Leben aus, wo der beste nur Laub statt Früchte trägt, darum wacht er fest die Nächte dieser westlichen Kugel hinaus, wo geliebte Menschen über die liebende Brust in ein weit entlegenes Leben wegziehen und dem jetzigen bloss das Nachtönen der Erinnerung hinterlassen, wie durch Islands schwarze Nächte Schwanen als Zugvögel mit den Tönen von Violinen fliegen. — Du aber, den die zwei schlafenden Gestalten geliebt und in dem sie mir ihren und meinen Freund zurückgelassen, du mein mit ewiger Hochachtung geliebter Christian Otto, bleibe hienieden bei mir!“

(Lk. 453.)

3. Reaalvasted ja saamiskäik.

Oleme „Paar sammokest“ uuesti äbi rännand ja rida-realt teda teise samasugusega võrrelnud. Millised oleksid lõpptulemused tema algupära ja iseloomu kohta?

On selge, et on olnud ekslikud arvamisid, nagu oleks „P. s.“ täitsa algupärane töö, põhjenedes ainult isiklikel mälestustel. Tervikuna ja oma olemuselt pole ta kaugeltki ka ainult tõlge. Ligi üks kolmandik teksti (3. tr. 27—28 leheküljest 9) on kas sõnasõnaline tõlge või võrdlemisi vähe muudetud. Päril algupärast teksti on ehk umbes üks kolmandik. Ülejäänud kolmandikul lehekülgedel on tunnismärke tööst eeskuju järgi. Kuid

selline jagamine — ka väliselt väga üldjooneline — ei arvesta veel küllalt üksikute tekstiosade osatähtsust ja iseloomu. Kuidas on sündind teos tervikuna? Millised, küsiksime esmalt, on olnud „P. sammokese“ reaaluured Kr-i enda kogemuspiiris? Kuidas on lugu Suntsi Reinu ja Mari eesti vastetega?

Nagu öeldud, nii jutu aastaarvudest kui ka nimedest on vähemalt tähtsamad kindlasti fiktiivsed. Raudkurna nimelist kihelkonda otsiksime Eestist asjatult, samuti nähtavasti Ehanurme ja Koonlavere küla jts. Aga ka Suntsi talust ei kõnele vähemalt mitte Kreutzwaldi kodukoha, Kadrina ja Rakvere kihelkonna vanad dokumendid, kuigi nime praegu veel esineb perekonnanimena (näit. Tartu aadressbüroo andmeil Tartus). Ja Tartumaal Kodijärve vallas on terve Suntsi asundus. A. Treumann-Heraklidese (mitte küll alati usaldatava) mälu järgi pidavat ka Rakvere ümbruses Suntsi nimeline koht olema ¹⁾, aga kus, seda pole ta osutand.

Kas aga vahest otseselt Suntsi Reinu ja Mari kohta käivad andmed „P. sammokeses“ juhivad meid reaaleeskujudele? Need on väliselt kaunis üksikasjalised, just nagu tõesti kirjutatud sugukroonikast võetud. Kui Suntsi vanaperemees Peeter on olnud juba 7 a. lesk, kosib ta poeg Rein Kubja Peetri 19-aastase tütre Liiso, pulmad on 5. VI. 1805, väike Mari sünnib 3. IV. 1806 ja sureb 1. V. 1821. Kahjuks ei näita Jõepere 1811. a. revisjonileht ühtegi perekonda, kus vähemalt ristinimedki oleksid siinseile vastavad. Ei leidu isegi muid „P. s.“ mainitud talusid ega nimesid, nagu Lauga Mihkel, Karo Tõnis, Vaino Toomas, Otsa Tõnu, Nurga Siimu, Varekse Mihkel jt. Kõik on fiktiivne, kuigi väga eestipärane. Rakvere kihelkonna revisjonilehel 1811 leidub küll näit. nimi Laukase Toma Mihkel, aga puudub täiesti Suntsi või selletaoline talu nimi ja perekond Peetri Rein, tema naine Liso ja tütar Mari. Ei leidu selliseid abiellunuid ka Rakvere kirikuraamatus a. 1805. Ei ole siis võimatu, et Kr. ka Suntsi nime küll on kuskilt kuulnud, kuid seda oma jutus üsna vabalt kohastand, nagu muidki nimesid, etnograafilisi andmeid jms.

Aga, kõrvale jättes iseendast väheolulised nimed, kuidas on lugu Suntside soo kui sellisega? Ka sellest pole meil mingeid otse-

¹⁾ Eesti Kirj. 1932, lk. 491. J. Pert ühendab sealsamas Suntsi't ka Sutsi Aadama nimega Kreutzwaldi pealkirjatuse „Põllupapi“ jutus. Kahjuks ei aita see meid kaugemale.

seid andmeid, kuid tema ajaloo kujutus „P. s-es“ on nii elav ja kohaliku ilmega, et selles vähemalt osa jooni võib olla võetud mõne reaalperekonna elust. Jah, otsevaste puudusel jäävad meie pilgud seisatama kirjaniku enda isapoolsel suguvõsal. Suntsi perest ütleb ju „P. sammokese“ jutustaja oma „suurisa“ naise (siis kirjaniku vanaema) kosind ja muidu näikse raamatu ja reaalelu vahel siin olevat mõndagi ühist.

Hiiust tulnud Suntside esivanem tuletab meele Kreutzwaldide soo pool-legendaarset esiisa Mangot, keda perepärimus mäletab toodud Kadrinasse Laiuselt — kuigi mitte „kaua enne Rootsi aega“ ja mitte ka „priisugu“ põhjendajana. Kuid nagu Suntsid, nii näikse olnud õige silmapaistev, jõukas ja nõukas siiski ka kirjaniku enda vanaisa Rein ja tema arvurikas perekond.

„P. sammokese“ jutustaja ütleb (lk. 5) endid viis venda olnud isa pärandit jagamas. See meenutab hilisemate Kreutzwaldide peret, kuhu peale kirjaniku isa Juhani veel 1838. a. Kadrina kirikuraamatu järgi kuulusid neli teist: Kustav, Rein, Tõnis ja Joonas¹⁾.

Tegelikult on Kreutzwaldi vanaisa olnud veel palju viljakam nii poegadest kui tütardest. See Kadrina kiriku personaalraamatus (1787—98) nähtavasti isa järgi Mango Reinuks kutsutud patriarh on sünd. umb. 1739 (need sünnidaatumid, järeldatud 1782., 1795., 1811. ja 1816. a. revisjonilehtede andmeist, võivad olla ekslikud umb. ühe a. võrra). Ta on olnud abielus kaks korda ja tal on olnud 14 last: Esimese naise Kaiega (sünd. umb. 1738) on neid olnud kaheksa: Mari (sünd. umb. 1865?), Juhani (kirjaniku isa, sünd. umb. 1766), Joosep (pärast isa surma tema talu peremees Arukülas, sünd. u. 1768), Jakob (s. u. 1770), Mai (s. u. 1772), Leno (s. u. 1777), Joonas (s. u. 1778, 1816 metsavaht), Liso (s. u. 1781). Teise naise, Malle (s. u. 1753) lapsed on: Kai (s. 1787, surnud 1794), Kustav (s. 1789), Tina (s. 1791), Rein (s. 1792), Els (s. 1795) ja Tõnis (s. 1798). Sellest hoolimata on olnud pere nii varakas (või abivalmis), et on võind kasvatada ka (1787. a. kirikuraamatus 8-aastaseks märgitud) võõras-tütart Juhani-Jüri Anne. Nähtavasti oli see Mango poeg Rein juba varakult heas vahekorras ka mõisaga. 1782. a. revisjonileht näitab teda Jõepere kupja ametis, samal ajal ka ta vanem poeg, küll veel alles 16-aastane Juhan on mõisa teenistuses, „auch Aufwärter“, samuti 1795 üks tütar. Ja ta hilisemate laste vadereiks on koolmeistri Pello Mihkli Juhani poegade jt. kõrval sageli ka mõisapreilid v. Vietinghoff'id ja rida teisi saksanimelisi „antwärke“ (Kadrina kirikuraamat 1787—1796). 1795. a. revisjonilehel on 56-aastane Rein juba ainult endine „Kletenkerl“, ja 1811. a. lehelt loeme, et ta (seekord „Jani Rhein'u“ nime all) on surnud a. 1804.

¹⁾ M. Kampmann, Lisandusi Fr. R. Kreutzwaldi eluloole, Olion 1932, lk. 5 j. Vrd. ka N. Loone, Fr. R. Kreutzwaldi isa vabastamine pärisorjusest, E. Kirj. 1934, lk. 160—163.

Kas on siis viimaks teda mõeldud selle „minu isaga“, kelle „P. s.“ jutustaja (siis Kr.-i isa Juhan?) ütleb surnud maikuul a. 1805? Meil ei ole selleks mingeid muid tõendeid. Samuti ei saa kirjaniku vanaema Kaie kaudu lähemale mingile Suntsi „sohile“: 18. saj. keskelt ei ole meil enam naisi ja naitumisi mainivaid revisjonilehti ega kirikuraamatuid, nii ei tea me ka, kust Kai kositi. Küll aga on kirjaniku enda vanaisa peres valitsend umb. samasugune vaim nagu „P. s.“ Suntsidel. Sealgi on juba osatud lugeda ja kirjutada ning isegi vennastekoguduses ettelugejaks olla. Mitte asjata ei mäleta vennastekoguduse tegelane Kulli Jüri veel kirjas Juhanilegi heldimusega tema isa¹⁾). On väga võimalik, et tema kohta käib „P. sammokese“ jutustaja „suurisast“ teatatud joon (lk. 3), et ta olnud „üks ümberkaudu kuulus rikas, sest et temal hõbepeeker rublatükkidega sõrvani täidetud, kersto põhjas kanga pakude al seisis“. Vastab muidugi ka, et raamatu kirjutaja isa tema 12-aastaselt „Raudkurna köstri juure kooli tallitas“; viimase all tuleks sel juhul mõista Rakvere köster Carl Gööck'i, kuhu 12-aastane Vidri Rein toodi a. 1815. Aga kas on midagi tõtt ka tarbetult vahele liidetud märkuses koolmeistrist, kes jutustajaga 3 a. koos samas köstrikoolis oli, hiljemini aga tema käest „kui ma Kundlas koolmeistri ametit pidasin, arvamis-kunsti õpis“? Või tuleb Kundlaga siin mõista Tallinnat?

Veel kahtlasemalt saab Mango Reino sooga ühendada köstriabiliseks käimise joont, mis Suntside jutus etendab nii suurt osa. Kuid see, nagu nägime, ongi sinna võetud juba Jean Pauli Wuzide eeskujul, õigupoolest oli see otse vajalik, kui taheti noore Wuzi abil üldse kujutada ka Reinu. Viimase „lapsikas“ hingeelu on nii-kuinii suuremalt jaolt üle võetud sealt ega tarvitse siis eeldada mingit täpsemat reaalvastet. Vahest üsna osaliselt on selle Reinu „lapsikustega“ mõeldud ka Friedrich Reinholdi enda luuletajale omast tujukust. Teisiti on lugu jutu väikese peategelase, Suntsi Mari endaga. Kui J. Pauli Wuz-veidrikust ja Kreutzwaldi enda peremälestuste nõukast talutaadist ühte kombineeritud (miks mitte ka teiste-kolmandate reaalvastete toetusel) Suntsi Reinu tervikkuju on siiski võrdlemisi literaarne, siis õhkub tema noore tütre kujust päris isiklikku tundetooni. Juba see, et väliseeskujuga mees-

¹⁾ Pikemalt tsiteeritud G. Suitsu artiklis „Kreutzwaldi eluloo algallikail“, Looming 1931, lk. 1073.

tegelane vahetatakse temaga, kuigi küll ka kunstiliselt põhjendatult, sunnib eeldama isikukohasemat inspiratsiooni. Kuid kas peab selle nii intensiivse leinatunde objektiks oletama veel mingit enam kui kolmekümne aasta eest surnud (pealegi 15-aastaselt!) peretütart Rakvere mailt, kui nii palju lähemal oli just surnud oma tütreke, pealegi samaealine, pealegi nimelt kui ka iseloomult nõnda Mari sarnane?! Kui maha võtta siit (ja Wuzist) põlvnevad joned, mis jääb siis veel üle vähegi individuaalset, mis peaks olema laenatud autori noorpõlvest? Kasvumiljöö talupoeglik ilme? Endastmõistetav tagasiprojektseering nagu ka Mari nimi Marie Ottilie asemel. Anekdoot 1812. a. sõja ajast? Väga usutatav, aga (muidugi eeldades, et ta on originaalne — ja mitte pärit mõnest teisest saksa allikast) võib olla väga hästi sündind ka mõnest teisest ärksast lapsest tegelasega. Mari nime tarvitamine ka Kr-i lauludes? Aga see ju ei tõenda muud, kui et see nimi talle meeldis — seepärast ta temaga ristas ka oma tütre.

Muidugi, kes võib öelda, et Kr. oma 50-aastase elu jooksul kindlasti ei olnud tundnud ühtegi teist liigutavat Marit või muud noorelt surnud tütarlast? Väidame ainult, et „P. sammokese“ saamisloo mõistmiseks praeguste andmete järgi pole erilist v a j a d u s t oletama hakata veel mingi reaalse Suntsi Mari surma 1. mail 1821. Piisab küllalt, kui peale Maria Ottilie veel ka vana Reinu nime saame tuletada Friedrich R e i nholdist ja Liisu nime Maria E l i s a b e t h i s t ¹⁾.

„P. sammokese“ s a a m i s k ä i k u võiksime kujutella siis umbes järgmiselt. Olles veel valusas leinas oma surnud silmaterakese, Marie Ottilie pärast, luges Kreutzwald J. Pauli sentimentaalset raamatut (või oli seda enne lugend ja see tuli talle arusaadavail põhjusil nüüd uuesti meele). Selle lüürilised ja kaunisõnalised eeleegilised kohad, juba esimene lause „Wie war dein Leben und Sterben so sanft und meerstille“, tundusid tulevat otseku tema enese leinavast südamest. Võib-olla kriipsutas ta nad lugedes alla või kirjutas välja — ning säält polnud enam pikk tee otsuseni, ka oma kadunukesele mingit samasugust „mälestuse lehte“ valmistada ja ühtlasi maarahvale liigutavat ja õpetlikku juttu pakkuda. Pealegi andis Körberi raamat seejuures ka eesti keeles väliselt eeskujju. Ilukirjanduslik töö mõjustamas ja harimatu maitsega maarahvas lugejaiks, — nii pidi ka see olema kerge ilu-

1) Fr. Tuglas. „P. s.“ II tr. Eessõna, lk. VII.

kirjanduslik töö, pidi olema mitte ainult filosoofilis-lüüriline leinlemine, vaid mingi „jutt“, sündmustik, elulugu — ning selleks kasustas Kr. ära ka koolmeistriks Wuzi eluloo välisraame ja mõningaid anekdoote. Eesti olude kohaselt lõi ta kõik selle mitmeti ümber, sääljuures muidugi tarvitades mälestusi omast lapsepõlvest ja mujalt tuntud külaelust. Enam-vähem otseselt tõlgituna põimis ta sisse ainult mõned sobivad kohad Wuz-Reinu iseloomu kujutusest, ta noorpõlve mängude ja pulmapäeva meeleolude kirjeldused ning mõned J. Pauli filosoofilised mõtlused, mis vastasid tema omadele. Nagu öeldud, ühtlasi aga tahtis ta oma rahvale määratud raamatule anda ka õpetlikku väärtust ja tegi rea sellekohaseid lisandeid, jah, ei jätnud selles vabas, kalendrijutulises kompositsioonis juhusit tarvitamata, et isegi oma isiklikku „varganokka kaarnat“ hurjutada, Suve Jaani „Venne süda ja Venne hing'e“ arvustada jm. Alles tarvitades Wuzi kui mehe eluloost oma Reino puhul kõik selle vähese, mis siia sobivana näis, läheb Kr. edasi oma päristemale — päämiselt oma tütre mälestustest loodud Mari elu ja surma kujutusele. Siingi tarvitab ta ka oma lapsepõlvest meele jäänud küla-aneekdoote ja ainult paari joont lõbusa Wuzi elukunstist. Alles Mari surmapäeva üksikasjad võib ta võtta jällegi oma saksa eeskujust peagu sõna-sõnalt, sest need sobivad oma lüürikaga ka siia väga hästi.

Jean Pauli raamatukese tegelase Wuzi kuju on nii siis jagatud kaheks. Tema noorpõlv kuni pulmini ja üldse tema enam humoristlik külg on ära kasustatud Suntsi Reinu kuju loomiseks. Tema tõsine ja sentimentaalne külg aga ja tema surm on abiks olnud palju algupärasemalt loodud teise tegelase, Suntsi Mari tõsise lapseloomuse ja eriti tema surma kujutuseks. J u t u s t a v element (välja arvatud rida karakteriseerivaid anekdoote) on enam iseseisev, ka eeskujutav puhul on seda tehtud iseseisvamalt, juba meie külaoludele vastamise nõudel, kuna taas lüürilised ja filosoofilised osad on suuremalt jaolt ainult väikeste kohastuste ning lihtsustustega tõlge. Samuti on stiililiselt enam Kreutzwaldile omane jutustav stiil, mitte just väga raskeis lauseis ja rohkete kõnefiguuridega kaunistatud, üle võetud on peagu kõik lüürilise ja pateetilise stiiliga kohad, kus on eriti metafoori tarvitatud otse hüpertroofiliselt. Nii võib sageli juba lugedes, ilma vastava võrdlemiseta, enam-vähem öelda, milline osa on Kr.-i oma, milline mitte.

4. Kriitikat ja järeldusi.

Saamislugu ja väliselt kindlakstehtavad ühtluskohad selgitatud, jääb veel võrdlevalt vaadelda Jean Pauli ja Kr-i töö esteetilist ilmet ja väärtust.

Kui võtta lähtekohaks mõlema autori isik ja neid kandvad väljendus- ning idee jõud, siis võime näha esmalt mõningaid ühisjooni. Mõlema kirjandustegevuse sihiks on niihästi ratsionalistlik rahvavalgustus kui ka esiromantiline tundmusekultus, kuigi Kr-l harilikult on esimene palju enam juhtival kohal. Mõlemad on oma teosteks inspireerunud kalli inimese kaotuse läbi (J. Paul leinas oma äsjasurnud sõpru v. Oerthelit ja Hermanni), mõlemad projitseerivad seda tunnet ilukirjanduslikult loodud kujude kaudu. Mõlema kirjutusviisis on esikohal intellekt ja tundlev refleksioon, mitte otsene meeleline elunägemus. Mõlemate maailmavaates etendab suurt osa usk heasse kõikvägevasse Jumalasse, kelle armu ja ülestõusmise lootust ka leina kustutuseks ikka jälle toonitakse. Jms.

Kuid suured on ka mõlema autori erinevused. Jean Pauli isiksuse kandjaks on nähtavasti tsüklotüümne temperament, äärmiselt avara vastuvõtteejõu ja sama kiire ärareageerimisega, kõigest innustatud ja kõikjale laiali valguv. Veidrik Wuz oma kirjutamismaaniaga ja väikerõõmude korjamisega on suurel määral autori endaprojektsioon: nii huvitus ta ka ise nooruses igasuguseist teoseist ja tõi juba ülikooli tulles kaasa 12 suurt kvartkõidet igasuguseid väljakirjutisi¹⁾). Hiljemini kasvas see hulk kolossaalselt. See kiire sisepõlemine ilma aine valikuta, see entusiasm ilma suurema kriitilise pidurita, see ajajärgu sentimentaalne moraali-paatos tegid talt vaimustatud maailmaparandaja ning moraali-apostli, kuid viisid kõiges selles sageli ka veidruseni. „Wuz'igi“ põhilaad on ilmselt pateetiline, endastpeegeldatud idüllilise elukunstniku Wuzi kui Rousseau'-pärase „lapsiku“ loodusinimese imetlemine. Aga autor on juba teadlik, et ta oma entusiasmis paratamatult muutub koomiliseks, ja nii viljeleb ta seda koomikat ka juba teadlikult. Nii sünnib „Wuzi“ pateetiline ja „murtud“ huumor, ihalev-haletsev naer enda üle. Selles on koos nii „Wuzi“ suurim voorus kui ka nõrkus. Nagu üldse oma tõis, nii ka siin

¹⁾ J. Müller, Jean Paul und seine Bedeutung für die Gegenwart, 2. Aufl., Leipzig 1923, lk. 330.

on J. Paul seda parem, mida ligemal ta on koomikale, ja seda halvem, mida enam ta indleb ja moraaltseb tõsiselt ¹⁾. Et „Wuzis“ on koomika ülekaalus, et ta vormilt on kokkusurutum, et temas pole nii määratu palju ruumi lubatud igasuguseile kriitikata pähepisteile, see teeb ta üheks parimaks, jah, võib-olla ainsaks tänapäevalgi nii loetavaks J. Pauli tööks. Kuid selle paljude suurepärase osade kõrval leidub siingi (eriti alguses) teisi, mille laialikiskuvad vaimurikatsemised praegu tunduvad ainult ülearuse lobisemisena. Ja koguni: just selle teadliku koomikataotluse tõttu on terve pääkuju ise muutund nagu liiga iseäralikuks ja veidrikuks, et meid üldse veel suuremat huvitada. Igatahes tundub meie aja tervele elutundele liialdatud see imetus ning tundeõrnus, millega autor ikkagi üsna tõsiselt ümbritseb oma väikekodanlikult borneeritud ja saksa-Michel'likult labasevõitu „kangelast“. Kuigi eriti Wuzi surmastseen sellisena on nii elavalt tunderikas, tundub selle taga ometi ühe haiglase aja maitset, kes loodusest ja ühiskondlikust tööst irdunult püüab — kas rokokoolise või sentimentaalse tunde paisutusega — asjatult idealiseerida ainult idüllilist pisiõnnetsemist.

Kui palju lihtsakoelisem ja naiivsem oma kujutuselt, aga ühtlasi kui palju tervem, tasakaalukam ja looduslähedasem oma tegelaste elutundelt on „P. sammokest“! Selle siht pole näidata filosoofiliselt kogu meie elu tühjust, mida võib ainult „põlata, ära teenida ja nautida“, ega püüa ta anda koomilist ideaaleksemplit mehest, kes, „kui ta veel elas, nautis („genoss“) ta seda elu rõõmsamalt kui meie kõik“ (lk. 446). Vaid ta kujutab lihtsalt eesti küla-inimeste elu ja saatusrasket, vaikselt alistuvat suremist. Jean Pauli novelli parim omadus h u u m o r, Kreutzwaldi skisotüümsele temperamendile üldse võõras, mängib tõepärases ja ilma suuremate pretensioonideta „P. sammukeses“ üsna väikest osa. Reino „lapsikuste“ kujutustes tundub ta isegi nagu võõrkehana ja Mari lapselikkude mängude ja mõtete ümber lehvib ainult nukker, mälestav naeratus, mitte humoristlik muhelus. Ka „P. sammokese“ põhihoiak on tundelis-pateetiline, ka siin on autori suhe oma peategelasega ihalev ja teda tahtmatult idealiseeriv. Aga siin ongi selle objekt mitte vana koomiline meheveidrik, vaid armas väike tütarlaps, kelle erakordseid, imelapselisi omadusi me meelsasti usume. Nii juhtubki see imelik asi, et teisest teosest ja teisest ühendu-

¹⁾ Schlegeli vastav lausend eeltsit. J. Mülleri teoses lk. 328.

sest ülevõetud surmastseeni sõnastus sobib siia õigupoolest pareminigi kui algupärandisse! Muidugi on selle toon sentimentaalne, haledust taotlev, aga see haledus on oma kohal — kui üldse kuskil.

Küllap ei puudu selles leinahaletsuses ka veel teissuguseid kirjanduslikke mõjustusi saksa lihtsajoonelisemate sentimentalistide laagrist. Et seda tunda, tarvitseme „P. s.-st“ võrrelda ainult „Viru lauliku laulude“ mõne tõlkega Hölty'st. „Leinalaul ühe vagale tütarlapsele“ — kas see pole peagu sama teema (jutus puudub „jutukirjutajal“ ainult Villemi kui armastaja osa), aga ka sama idealiseeriv, „haledast ja kurtes“ toon, mis mõnel „P. s-e“ lüürilisel leheküljel? Et sellest hoolimata „P. s.“ on võrdlemisi kaugele sest juba literaarseks ja õhukeseks muutund haleduskirjandusest, tuleb panna osalt J. Pauli tasakaalustava huumori, osalt Kr-i enda realistlikuma mälestuselemendi arvele.

Just viimase abil on Kr-i jutu algupool kohati kaunis elulähedane, kujutades mitte ainult tegelasi üsna eestipäraselt, vaid andes ka meie kirjanduses mõnes suhtes esmakordse pildi kogu orjusaegsest perekonnamiljööst läänepoolset Virumaal selle omapärase ja võrdlemisi kõrge külakultuuriga, vabasugudega, rikaste veimedega, hõbepeekritega jne.

Asendades meesveidriku kuju lihtsa tütarlapsega on Kr. mõnes suhtes oma eeskuju tundeliselt ühtlustand ja siis parandand (olguigi nii ühtlasi kaotsi lastes minna selle humoristlik-psühholoogilisi ja filosoofilisi väärtusi), samuti oma memuaarlike lisanditega teda teind tublisti elulähedasemaks ja eestilisemaks. Mis aga seetõttu muidugi on kannatand, see on kompositsioon. J. Pauli muidu küll laialivalguvat jutustust seob vähemalt ühe peategelase kuju, kelle ümber ritta liituvad kümned erisugused karakteriseerimisanekdoodid ja tundmusvalangud. Kr-i jutus aga on Wuzi omaduste pooleksjagamise, Suntsi soo ajaloo ja Reinu kuju nii pika väljamaalimise tagajärjel tervik langend nagu üldse kahte iseseisvasse ossa, mida üsna lõdvalt seovad Reinu ja Mari veresugulus ja Marile kohastatud lüürilised sõnad jutu sissejuhatuses. Marist endast kui peategelasest kuuleme nii lõppeks ikkagi liiga vähe, et teda teha natukegi konkreetsemaks eepiliseks kujuks: ta jääb peamiselt lüüriliselt elustatud siluetiks, kelle loomust küll kirjeldatakse ka mõne episoodi varal, kuid kes ometi end palju ise ei iseloomusta jätkuva eepilise tegevusega. See on aga muide ka Jean Pauli kujudejoonistuse peapuudusi.

Muidugi segavad „P. s-se“ kompositsiooni ka need mitmed puhtõpetlikud lisandid ja kõrvalekalded, millest juba paaril korral oleme kõnelnud (ülekohtuse „varga-noka“ mõnitus, otse kiriklik Napoleoni kui jumalavitsa tõlgendus jms.) — seda enam, et ka nende liiga rahvalik-lame sõnastus välja langeb jutustuse üldisest intelligentsest stiilist. Õnneks on juba II trükis neist suurem osa võidud välja redigeerida.

Vähem segavad, jah, pigemini juhtmotiivina Mari varase surma teemat juba aegsasti süvendavad ikka ja jälle vaheleliidetud autoripoolsed lüürilised etteviited ja ohkamised (näit. Mari kassi matmise puhul, Reinu rõõmutsemise puhul, kui Mari on lugema õppind, jne., kõnelemata eespoolvaadeldud tõlkeparastest tiraadidest).

Ilmselt on siis ka „P. s-se“ kompositsioonis tunda J. Pauli katkendliku, siia-sinna hüpleva ja ikka subjektiivlisanditega ülekujatud ehitusstiili mõju — mitte ainult tõlgitud osades, vaid ka algupäraste osade ja terviku komponeerimises. Pikemas teoses oleks selle tagajärjed võind olla saatuslikud, nii väikeses „mälestuslehes“ aga (vähemalt pärast kärpeid) ei mõju see veel kuigi eksitavalt. Eriti seetõttu, et valdav osa selle materjali mitmekesisusest siiski on üsna tugevasti seotud lüürilise tundeühtlusega.

Selleks aitab kaasa tugevasti ka „P. s-se“ sõnastusstiil. Nagu kujud, miljöö ja ideesisu, nii on „Wuz'iga“ võrreldes seegi tublisti lihtsustatud, talupojastatud, selle lauseehitust, sõna- ja kujundivalikut püütud teha arusaadavamaks teo-aegsele lihtrahvale. Eespool, tõlgitud osade vaatlusel nägime seda ikka jälle, jah, paiguti, nagu esimese lauserühma lõpus, ka sest välja kasvavat iseseisvat ja ilusat pildilaiendust („mis kui valged lumekibemed...“ jne.). Nägime ka rohkete J. Pauli erudiitsete iseäratuste ja võõrsõnade väljajätmist või asendamist talupoegsete väljenditega. Aga paratamatult on J. Pauli erakordselt mõtte- ja kujundirikas sõnastus ka nii ümbertehtuna annud kohti, millele kunstiliselt tiheduselt vaevalt leidub võrdset kogu 19. sajandi eesti proosas. Pole ime, et seejuures eesti keelt, nagu nägime eespool, vahel on murtud otse Stahl'ilikult ja eriti J. Pauli pikad, katkendlikult üksteisesse sahtelduvad laused on vahel muutund vaevalt mõistetavaiks. Kuid J. Pauli igasuguseist uudisloominguist ja kujundikurioosumeist kubiseva stiili tõlkimine on annud ületamatuid

raskusi isegi vanadele kultuurkeeltele. Ja Kr-igi keele rohked uudisloomed, millest suurem jagu hiljemini jälle on ununenud, annavad ka eestikeelsele sõnastusele umb. J. Pauli taolise raske kõla (näit. „päivitav unenägu“ — „tagender Traum“, „valguse teradest ümber lennatud tüdruk“ — „von Strahlen umflognes Mädchen“ jne.). Abstraktmõistete puudumine või nende veel konkreetne kohmakus lisab sellele paiguti ainult enam piibellikku ilmet (näit. „astus joova rindadega loomuse kärina sisse“ (lk. 17) pro „trat mit trinkender Brust in den Lärm der Natur hinaus“; „Päikese ligidal sündinud valguse loomad“ pro „aus der Sonne gebürtig“, lk. 37).

Aga ka Kr-i algupäraseis osades tundub mõningaid mõjustusi J. Pauli sõnastusstiilist. Tõsi, puht-memuaarlik jutustus liigub, nagu öeldud, üldiselt võrdlemisi lihtsalt ja ta kujukeel rahvalikult, kuigi mõned laused on kaunis keeruliste kõrvallause-tega ja väga saksapärase verbiasetusega lause lõppu. Aga juba siingi esineb vahel kaunis julget ja väljamaalitud abstraktse mõiste metafoorlikku konkreedistust, näit. „Kui kadunud eide kortsu läinud endine kenadus põrmu kaisu puhkama rutas...“ — (lk. 5), „... kuidas vanuse lumi juba valged haua-lilled juustesse tuisanud...“ (11), „sinu volti läinud põuased palged saavad pisara vihmukesest kastet“ (16) — ja kogu see lauserühm Reinu ja autori ühisleinand. Hiljemini Marist kõneldes leidub selliseid pikki, mitme võrdjoone ja epiteediga laiendatud värskeid pilte üsna rohkesti (näit. „tema armastus oli üks sügav vaigse voolamisega jõgi, mille ojamine midagi liiku muidu ei näita, kui üks leheke, mis vaigse laine rüppe sattus ja nüüd lainega ühes edasi läheb“ (19).

Kord näib, nagu oleks Kr. tahtnud järele aimata isegi J. Pauli kaugelt otsitumaid ja iseäratsemaid võrdpilte, nii nimelt eespooltsiteeritud tõlkeosas (lk. 37), kus algupärandi niikuinii ülikeerukat ja pildikat lauset on veel täiendatud omapoolse jubeda kujutlusega: kuidas eluõrnad „valguse loomad“ „kohmetavad elokülma ja takistavad kui Alpeni mägede kaljokitse-kütid oma verega jäetanud mäe külge kinni...“

Näeme siis, et Kr. ka oma sõnastusstiilis J. Paulile võrdlemisi lähedal seisab — jah, et tema ammuigi „lilleliseks“ iseloomustatud isiklik stiil ka muis tõis oma loomuselt sest kaugel

pole ¹⁾. Ainult sellega ongi seletatav, et üldse oli võimalik „Paaris sammokeses“ kasustada nii rohkesti otsetõlkeid teisest tervikust, ilma et selle all uue teose sõnastuslik ühtlus kuigi palju oleks kannatand.

Ja sedasama peame ütlema ka kokkuvõttes terve Kr-i töö kohta. Kuigi mõlema autori temperamendist ja teose lugejaskonnast tingitud erinevused olid õige suured, ületavad seda ometi nende mitmed maailmavaatelised ning kirjandusvoolulised ühisjooned. Kahesuguse algupäraga ainete ühtesulatus oli võimalik, ilma et sellesse oleks jäänud kuigi eksitavat ebakõla.

Kõigepealt võis see uus kunstiline tervik sündida aga seetõttu, et Kr-l oli oma inspireeriv põhitunne ja peateema, mille ümber kõik laenatudki elemendid liidetakse peagu orgaaniliselt. Sellele toetudes on teoses kui tervikus läbi viidud omaenda stiil, mis on J. Pauli baroksest stiilist palju lihtsam, sirgjoonelisem, tasakaalukam, jah, võiks öelda, siis ka klassilisem. Kõik see kokku väärib, et „P. s-t“ tervikuna siiski võib nimetada Kr-i algupäraseks tööks, isiklikuks loominguks, mitte ainult plagiaadiks, kuigi seejuures on tugevasti tarvitatud J. Pauli abi.

Võõraid aineid on tarvitand kõik kirjanikud, eriti varemalt ajal. „Rien n'appartient à rien, tout appartient à tous,“ laulis kaks aastakümnet enne „P. s-t“ sellest Alfred de Musset („Namouna's“), nimetades „lolliks kui koolmeister“ igauhte, kes arvab, et midagi võib öelda täitsa uut. Ja Musset' hilisem kaasmaalane A. France on sama mõtet mitu korda kinnitand. Pääsi on isiklik ümberloomine, kunstiehtis vormimine, ja siin ei või me ka Kr-le just palju ette heita.

Seda töö kui terviku kohta. Tõlgitud lüürilis-filosoofilised osad jäävad muidugi ainult tõlkeiks. Praeguse mõõdupuu järgi on need tihti küll vägagi konarlikud ja mõtetki moonutavad, kuid siin tuleb taas arvestada Kreutzwaldi-aegset keelt üldse. Tol ajal tähendas palju juba see, et säärast kõrgeluulelist proosat üldse eestindati. Ja nii on ning jääb see raamat ka pärast siin tehtud „paljastusi“ siiski erakordseks oma ajale ja üheks huvitavamaks Kr-i teoste seas, kuigi mitte enam sel määral kui

¹⁾ Nii näit. leidub „Kalevipojaski“ mõningaid J. Paul'ilikke laiendatud või liidetud metafoore nagu:

„Aastad sõudsid eide armul

Poisikese paadikese

Nooremehe mere peale“ (II 738 jj.).

enne. Juba aine ning eeskuju valik oli midagi uut ja ühtlasi Kr-le isiklikku, ja igatahes on „P. s.“ ka sellisena „esimene uue aja inimese hääl meie kirjanduses ja jäi ka kauaks ajaks ainsaks“. Ta on meie esimesi kunstipäraseid külajutte, milles niihästi realistlik-miljöökujutuslikud kui ka tundelis-lüüriksed elemendid on kokku suland omapäraseks tervikuks, mille sarnast meil on raske leida kogu meie varasemas proosas.

Temaga võrreldes on „Jutt on se koruke“ sajandi algul ju siiski ainult vähereaalne ja lühike idüll, Luce ja isegi Manteuffel'i külajutud tendentslikud ning kuivad rahvavalgustusteosed, Suve Jaani „Luige Laos“ naiiv-romantiliselt liialdav ja oma kroonupatriotismiga võõras. Jah, koguni ärkamisaastakümnete „romantiline realism“, Jannsen'i, Koidula, Pärna, Suburg'i jt. jutud on kunstiliselt vähenõudlikum ja ebaisiklikum, enam ainult rahvale määratud rakenduskirjandus, kuigi nende keel ja stiil on nii palju eestilisem ja ladusam. Alles Juhan Liivi „Varjus“ kuuleme umb. samalaadilist tundmuslik-isiklikku tooni ja elu suuremategi küsimuste puudutamise julgust — kuid juba sootuks teissugusel kujul. Samuti temale järgnevais teoseis uutest vooludest.

Nii jääb Võru tohtri pooldi võõrapärane ja kohmakakeelne, aga siiski isiklikult mõtte- ja tunderaske „mälestuse leheke“ omas liigis ometi kõige esileküündivamaks proosasõnastiseks ühe pika ajajärgu vaimust, mis juba püüab ühendada „kõrget“ ideaali ja „jämedat“ tegelikkust ning senipõlatud talurahvaski oskab näidata tundlikku hinge.

REFERAT.

Die Entstehungsgeschichte von F. R. Kreutzwalds „Paar sammokest“.

Unter den Prosawerken von Fr. R. Kreutzwald nimmt die 1853 erschienene kleine Novelle „Paar sammokest rändamise teed“ (etwa „Einige Schrittlein des Wanderweges“) eine hervorragende Stellung ein. Früher hat man sie meist nur als autobiographische Skizze aus der Jugendzeit des Verfassers gewertet, erst Fr. Tuglas hat 1915 auch ihren grossen künstlerischen Wert hervorgehoben. Unter seiner Redaktion ist sie bereits in zwei neuen Auflagen erschienen. Jedenfalls hat man sie bisher für ein Originalwerk Kreutzwalds gehalten, in welchem er seiner Jugendgeliebten oder aber seiner frühverstorbenen Tochter Marie Otilie ein Denkmal habe setzen wollen.

Diese Auffassung entspricht jedoch nicht ganz den Tatsachen. Sicherlich hat Kreutzwald bei seiner Novelle auch ein literarisches Vorbild gehabt, und zwar das bekannte „Leben des vergnügten Schulmeisterlein Maria Wuz in Auenthal“ von Jean Paul Richter. Beinahe ein Drittel von Kreutzwalds Erzählung, darunter die schönen lyrischen Anfangs- und Endpartien, stellt eine freie Übersetzung dieses Originals dar. Auch in einem weiteren Drittel kann man Spuren einer Nachahmung dieses Vorbildes erkennen, und nur etwas mehr als ein drittes Drittel vom Texte gehört gänzlich Kreutzwald selber an.

Doch geben auch diese zahlenmässigen Feststellungen keine richtige Vorstellung von dem Ursprung und der Beschaffenheit des „Paar sammokest“. Die frei übersetzten Partien sind bloss zur lyrisch-philosophischen „Staffage“ zumeist am Anfang und Ende des Werkes benutzt worden, das ganze Sujet selbst ist aber mehr oder weniger selbständig gestaltet. An die Stelle des sonderbaren alten Schulmeisters von Jean Paul hat Kreutzwald ein kleines estnisches Dorfmadchen als Heldin gesetzt. Nur zur Einführung bringt er auch einige Züge aus ihres Vaters, des alten Suntsi-Rein, Jugendzeit, die in der Hauptsache nach „Wuz“ gemodelt und estnischen Dorfverhältnissen angepasst sind (so besonders in der Heiratgeschichte des Rein).

Weiter aber entwickelt sich die Kreutzwaldsche Erzählung ganz selbständig, berichtet von der Geburt und Kindheit der kleinen Suntsi-Mari sowie von ihrer merkwürdigen Frühreife. Eine einzige Anekdote und einige lyrische Lamentationen dazu werden dabei aus der Jugendgeschichte des Wuz übernommen. Nur wenn man zu der gefühlsschweren Schilderung von Suntsi-Maris frühzeitigem Sterben gelangt, scheint es einem, dass Kreutzwald nicht mehr seinen eigenen Kräften vertraut habe und daher in beinahe wörtlicher Übersetzung die schöne Sterbeszene von Jean Paul verwerte. Zuletzt hat er noch ein paar philosophische Absätze hinzugefügt, die aus dem gemeinsamen Nachwort Jean Pauls zur „Unsichtbaren Loge“ und zum „Wuz“ stammen.

Wie Jean Paul, gibt auch Kreutzwald genaue Daten über Geburt, Heirat und Tod seiner Helden. Das hat gerade frühere Literarhistoriker zu der Ansicht geführt, alles sei hier autobiographisch begründet. Doch vermögen wir kein einziges Ereignis und keine einzige Persönlichkeit der „Paar sammokest“ direkt auf Vorgänge in Kreutzwalds Leben oder Ereignisse in seiner Umgebung zu beziehen. Nur „Suntsi“ ist ein bekannter Ortsname, dagegen sind alle Personennamen und Daten wahrscheinlich fiktiv. Wohl aber hat Kreutzwald viele Züge aus der Wirklichkeit seines Kindheitsmilieus in West-Virumaa in seine Erzählung verwebt, ja wahrscheinlich auch die Geschichte des Bauerngeschlechts Suntsi zum Teil nach seiner eigenen Familiengeschichte dargestellt. Vorbild für die Hauptheldin Suntsi-Mari scheint aber lediglich die jungverstorbene und dabei auffallend frühreife und anmutige Tochter des Verfassers gewesen zu sein (vgl.

auch die Namen: *Mari* aus *Marie* Ottilie, deren Vater *Rein* aus Friedrich *Reinhold*, ihre Mutter *Liiso* nach Kreutzwalds Gattin *Marie Elisabeth*).

Wahrscheinlich hat der Gedanke an seinen verstorbenen „Augenstern“ Kreutzwald zur Abfassung dieser Erzählung inspiriert („Ein Gedenkblatt“ — lautet auch deren Untertitel). Jean Pauls „Wuz“ hat vielleicht dazu nur die äussere Veranlassung und einige lyrische und philosophische Stellen geliefert. So ist auch den beiden Novellen nur der pathetisch-sentimentale Gefühlston gemeinsam, im übrigen ist Kreutzwalds Werk seinem psychologischen und epischen Inhalt nach fast völlig selbständig und in seiner Milieuschildering sogar sehr innig im estnischen Boden verwurzelt. Sonderbarerweise scheinen auch die entlehnten sentimental-lyrischen Stellen mehr zu der lyrischen Mädchengeschichte zu passen, als zu der humoristischen Historie von dem alten Sonderlinge Wuz. Auch sonst ist Kreutzwalds Darstellungsweise viel schlichter und lebensnäher, obwohl dabei der eigenartige schrullenhafte Humor Jean Pauls fehlt. Sogar einige flache volksaufklärerische Notizen usw. hat er hinzugefügt, die aber bereits bei der Redaktion der zweiten Auflage leicht zu entfernen waren. Da auch Kreutzwalds eigenes Wortgefüge ziemlich „blumenhaft“ und bildreich war, ist die Stileinheit des „Paar sammokest“ durch die Pastiche nicht viel beeinträchtigt worden. Der allgemeine Aufbau der Erzählung ist zwar locker und anspruchslos, aber in einem so kurzen und stark lyrisch betonten „Gedenkblatt“ fällt das nicht ins Auge.

Jedenfalls haben wir es hier mit einem in der neueren Literaturgeschichte ziemlich seltenen Falle zu tun, wo trotz Entlehnung eines ganzen Textdrittels das neue Werk als Ganzes doch nicht zu einem blossen Plagiat, sondern zu einem ziemlich einheitlichen und originellen Kunstwerke geworden ist. In der estnischen Literatur entstand aber mit dieser Novelle eine ihrer ersten sentimentalen Dorfgeschichten von wirklichem Kunstwert, deren Gefühlsreichtum und stilistische Schönheiten wir noch heute bewundern können.

Sisukord.

Saateks	lk.	3
Sagedamini tsiteeritud teosed	„	4
1. Sissejuhatus	„	5
2. Tekstivõrdlus	„	11
3. Reaalvasted ja saamiskäik	„	35
4. Kriitikat ja järeldusi	„	41
Referat	„	47